

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

FAKSIMILSKA REKONSTRUKCIJA CRKVE POHOĐENJA BLAŽENE
DJEVICE MARIJE U VOĆINU

Ana Metić

Mentor: dr.sc. Franko Ćorić, viši asistent

ZAGREB, 2013.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

FAKSIMILSKA REKONSTRUKCIJA CRKVE POHOĐENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U VOĆINU

Ana Metić

SAŽETAK

Rad je podijeljen u tri cjeline. Prva cjelina sadrži podatke o povijesti Voćina te njegovom razvoju u srednjem vijeku. Spominje autore koji su pisali o crkvi Pohoda Blažene Djevice Marije te se bavi pitanjem njezine datacije kao i naručiteljima. Druga cjelina se bavi razaranjima i obnovama crkve Pohoda Blažene Djevice Marije kroz povijest. Počinje s razaranjima u turskom razdoblju, a završava s razaranjem u Domovinskom ratu. U drugoj cjelini su opisane i obnove crkve Pohoda Blažene Djevice Marije koje su se dogodile u baroku te nakon paljenja u Drugom svjetskom ratu. Treća cjelina dosnosi podatke o obnovi nakon razaranja u Domovinskom ratu. Uključuje valorizaciju crkve te poglavlje o metodi obnove faksimilskom rekonstrukcijom s primjerima obnova na području Europe. Treća cjelina sadrži i podatke o arheološkim istraživanjima koja su prethodila obnovi kao i opis idejnog projekta obnove čiji su autori V. Bedenko i B. Vukčić – Šneperger. Rad završava poglavljem o unutrašnjem uređenju crkve.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 74 stranice, 62 reprodukcije. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *crkva Pohoda Blažene Djevice Marije, Voćin, faksimilska obnova, ratna razaranja, poslijeratna obnova.*

Mentor: dr. sc. Franko Čorić, viši asistent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači:

Datum prijave rada:

Datum predaje radnje:

Datum obrane rada:

Ocjena rada:

Sadržaj:

Uvod.....	4
1. Povijest Voćina.....	6
1.1. Crkva Pohodjenja Blažene Djevice Marije u literaturi.....	9
1.2. Naručitelji i vrijeme nastanka crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	14
2. Vrijeme nakon Turaka.....	17
2.1. Barokna obnova.....	18
2.2. Crkva Pohodjenja Blažene Djevice Marije na prijelazu XIX. u XX. stoljeće.....	19
2.3. Obnova nakon Drugog svjetskog rata.....	21
2.4. Crkva Pohodjenja Blažene Djevice Marije u Domovinskom ratu.....	27
3. Razlozi obnove crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	28
3.1. Arheološka istraživanja crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	31
3.2. Metoda obnove crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	36
3.3. Rekonstrukcija crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	43
3.4. Obnova kamenih elemenata crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	49
3.5. Projekt faksimilske rekonstrukcije crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	51
3.6. Radovi na crkvi Pohodjenja Blažene Djevice Marije do 2002.....	54
3.7. Unutrašnje uređenje crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije.....	60
3.8. Projekt i izvedba.....	63
4. Zaključak.....	64
5. Popis ilustracija korištenih u radu.....	67
6. Bibliografija.....	71
Sažetak/Summary.....	73

Uvod

Za pisanje diplomskog rada na temu obnove crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije u Voćinu, sam se odlučila prvenstveno zbog toga što se spomenuta crkva nalazi nedaleko od mog mjesta stanovanja. Smatram naime da se, na žalost, malo autora bavi ovim ratom pogođenim područjem koje ima bogatu povijest te mnogo neistraženih kulturnih spomenika. To nije bio jedini razlog zbog kojeg sam se odlučila baviti baš ovom građevinom. Naime, voćinska crkva je bila mjesto hodočašća na kojima sam prisustvovala kao dijete te je time ostavila dubok trag u mom sjećanju, ali na žalost, samo kao ruševina. Dakako da je bitnu ulogu odigralo i to što je obnova crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije u vrijeme kada sam birala diplomski rad bila aktualna tema u konzervatorskim krugovima budući da su se radovi primicali kraju.

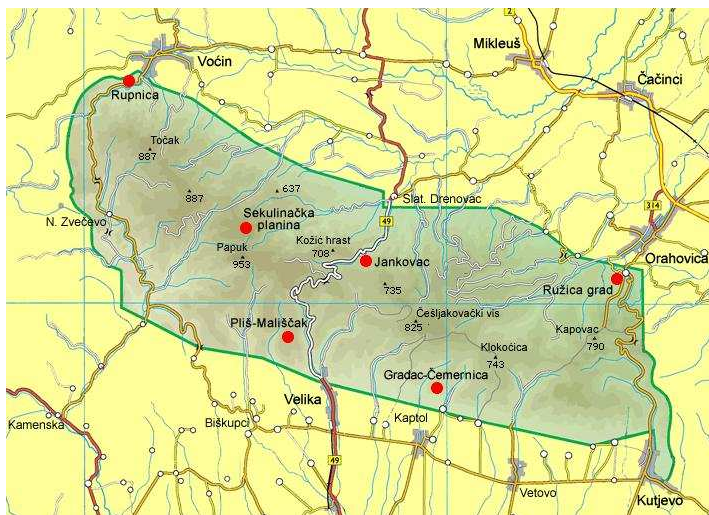
Sam diplomski rad je podijeljen na tri cjeline u kojima sam pokušala obuhvatiti povijest građevine od njenog nastanka do rušenja 1991. godine, ukazati na važnost crkve i naravno iznijeti što više podataka o njezinoj obnovi. Prvi dio rada se bavi poviješću Voćina, a osmišljen je kao svojevrstan uvod u kojem bi čitatelj dobio uvid o mjestu i vremenu nastanka crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije. Autor koji se istaknuo u bavljenju nevedenom temom bio je Stanko Andrić i to svojim radovima *Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest*, objavljenom u godišnjaku *Scrinia Slavonica*, 2008. godine. Kustosica Zavičajnog muzeja u Slatini Dragica Šuvak je ujedno i autorica koja je sakupila najviše podataka o Voćinu i njegovoj povijesti te crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije te ih objavila u knjigama o voćinu pod nazivima *Povijesna i kulturna baština Voćina* 2000. godine te *Voćin: novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu* iz 2005. godine. Monografije D. Šuvak su bile vrijedan izvor podataka za ovaj diplomski rad. Prvi se dio osim poviješću Voćina bavi i bibliografijom o voćinskoj crkvi pa se tako kronološki navode brojni autori i njihova razmišljanja o crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije. Prvi dio najzad završava poglavljem koje se bavi vremenom nastanka i naručiteljima voćinske crkve, a osim povjesničara umjetnosti, tom su se temom bavili i arhitekti kao što su Vladimir Bedenko, Sena Sekulić – Gvozdanović i Dijana Vukičević- Samaržija koji su pitanje datacije crkve pokušavali riješiti arhitektonskom analizom crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije, a najveću su pažnju posvetili njezinom svodu.

Drugi dio diplomskog rada se bavi poviješću obnova i razaranja crkve Pohoda Blažene Djevice Marije počevši od vremena Turaka pa sve do Domovinskog rata. Obnovama crkve se pristupilo u XVIII. stoljeću te nakon Drugog svjetskog rata, a najveća oštećenja je crkva zadobila u eksploziji 1991. godine. U drugom su dijelu podaci preuzeti iz radova Anđele Horvat *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu* koji je JAZU objavila 1975. godine te Vladimira Bedenka čiji rad nosi naziv *Arhitektura župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije*, a kojeg je Dragica Šuvak uvrstila u već spomenutu monografiju o Voćinu objavljenju 2000. godine.

Faksimilskoj rekonstrukciji voćinske crkve sam se posvetila u trećem dijelu svog diplomskog rada. Za sada o ovoj temi nema jedinstvene publikacije, pa sam osim Zavičajnog muzeja u Slatini, posjetila i Konzervatorski ured u Požegi gdje mi je Žarko Španiček, koji je sudjelovao u obnovi, ustupio podatke potrebne za daljnji rad. Isto tako sam se konzultirala i s Vladimirom Bedenom koji je izradio projekt za obnovu crkve Pohoda Blažene Djevice Marije, a koji je također ustupio podatke kako bi rad bio potpuniji. Osim kod spomenutih stručnjaka, podatke o radovima na voćinskoj crkvi sam pronalazila i na internetskim stranicama, a posebno na portalu Požeške biskupije. Na kraju trećeg dijela sam se osvrnula na unutrašnje uređenje crkve koje je izvedeno u duhu otvorenosti prema novijoj sakralnoj umjetnosti. Osim samih radova na obnovi crkve, ovaj diplomski rad sadrži i podatke o arheološkim istraživanjima koji su prethodili obnovi, a autor na kojeg sam se najviše pozivala bio je prof. dr. sc. Željko Tomičić, autor članka *Obnova uspomene – prinos arheologije obnavljanju župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije* objavljenog 2004. godine u časopisu *Gazophylacium*.

1. Povijest Voćina

Crkva Pohoda Blažene Djevice Marije se nalazi u mjestu Voćin. Riječ je o malenom naselju smještenom u Virovitičko podravskoj županiji, na sjevernim obroncima planine Papuk, na mjestu gdje se potoci Ivanovica i Rupnica stječu u rijeku Voćinku (sl. 1). Sjeverno od tog sutoka nalazila se jezgra srednjovjekovnog naselja s crkvama, a nešto zapadnije, na uzvisini od oko 300 metara nadmorske visine, i voćinska utvrda poznata kao Turski grad.

Slika 1. Geografski smještaj Voćina

Ime Voćin po mišljenju dr. Stanka Andrića potječe od srednjovjekovnog oblika riječi *Athyna*, *Atina*, *Othina*, *Agyna*, *Achyna* koja predstavlja inačicu stare hrvatske riječi *očina* ‘baština, očevina’¹. Povjesničar Emil Laszowski je napisao članak *O Voćinskoj crkvi*, objavljen 1923. godine u *Hrvatskom listu* i 2000. godine u *Povijesnoj i kulturnoj baštini Voćina* autorice Dragice Šuvak te je u njemu tvrdio da je Voćin u XII. stoljeću pripadao templarima koji su u ove krajeve došli 1199. godine kada im je hrvatski ban Benko darovao posjed Vašku s crkvom Sv. Martina, a ban Gyula, 1221. godine i posjed Našice.² Bana Gyulu Našičkog spominje i Andrić u svom radu *Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za*

¹ ANDRIĆ, 2008: 65.

² LASZOWSKI, 2000: 92.

lokalnu povijest kao glavnog posjednika u Novaku, velikom vlastelinskom okrugu i županiji kojemu je u ranom XIII. stoljeću pripadao i voćinski kraj.³

Prvi pisani trag o Voćinu potječe iz 1294. godine. Radi se o dokumentu u kojem je Egidije od roda Mojslav poklonio rođacima po majci tri zemlje: Gaj, Odroka i Drenovac iz sastava voćinskog vlastelinstva (*de possessione sua Ogona vocata*).⁴ Sljedeći nam pisani dokument iz 1313. godine govori da je Egidije svoje posjede oporučno darovao svojim četirima kćerima od kojih je jedna bila žena Nikole Voćinskog, sina Lovre od roda Aba.⁵ Lovro se, zajedno sa svojim četvoricom sinova Nikolom, Jakobom, Ivanom i Petrom spominje u dokumentu iz 1317. godine kada im je kralj Karlo I. Robert darovao posjede Voćin i Novak (*Agyna et Noak*), s dvjema kamenim tvrđavama, Voćin i Drenovac (*Agyna et Dornoch*), kao nagradu za vjernost iskazanu u borbi protiv Ivana i Petra, sinova slavonskog bana i palatina Henrika Gisingovca.⁶ Voćin je ostao u posjedu Voćinskih do 1434. godine kada je posljednji od njihove loze, Žigmund Stjepanov, umro bez nasljednika. Od tada su njegovi vlasnici bili plemići iz roda Gorjanskih „*najprije u svojstvu kraljevskog zaloga, a narednih im je godina i potvrđeno darovnicom.*“⁷ U njihovom vlasništvu je ostao do 1482. godine u kojoj je umro Job Gorjanski, a Voćin došao u ruke kralja Matije Korvina koji je u utvrdi postavio svog kaštelana. Već 1485. godine Voćin su posjedovale sestre Katarina i Eufrozina, kćeri Nikole Iločkoga. Obje su udovice, Katarina Ivana Krbavskog, a Eufrozina spomenutog Joba Gorjanskog, te su se kao vlasnice Voćina spominjale sve do 1499. godine. Utvrdu su zatim držali plemići roda Somi, a kao posljednji vlasnici trgovišta i utvrde Voćin od 1512. do 1543. godine, kada ga osvajaju Turci, bili su plemićka obitelj Battyáni.⁸

Voćin je dakle u srednjem vijeku slovio kao grad s utvrdom (*castrum*) o kojem je pisao Ive Mažuran.⁹ Po njegovim riječima Voćinska je utvrda podignuta u vrijeme kada je njime gospodario Lovro iz porodice Aba. U crkvenom je pogledu, tvrdio je I. Mažuran, Voćin pripadao arhiđakonatu u Vaški koja se nalazila u sklopu Zagrebačke biskupije, a prostorno je bio smješten u sklopu Križevačke županije koja se u to vrijeme protezala do Valpova. O usponu Voćina u 15. stoljeću, koji se u tadašnjim izvorima navodi kao trgovište (*oppidum*),

³ ANDRIĆ, 2008: 55-112.

⁴ ANDRIĆ, 2008: 65

⁵ ANDRIĆ, 2008: 64.

⁶ ANDRIĆ, 2008: 66.

⁷ ANDRIĆ, 2008 : 70.

⁸ ANDRIĆ, 2008: 71-72.

⁹ Usp. ŠUVAK, 2000: 109; MAŽURAN, 2000: 94.

svjedoči činjenica da se na europskim sveučilištima u to vrijeme nalazilo pet ili šest osoba iz Voćina.¹⁰

O voćinskoj utvrdi pisali su Emil Laszowsky te Rudolf Horvat u svojim djelima *O Voćinskoj crkvi* i *Stari grad Voćin* objavljenom 1910. godine u *Slikama iz hrvatske povijesti*. Njihove je dojmove sažela Dragica Šuvak u već spomenutom djelu te utvrdi opisala kao:

*„...okrugla građevina debelih zidova, sagrađena od čvrstog materijala, koja je pružala sigurnost svojim stanovnicima. Bila je okružena iskopanim, obrambenim kanalom ispunjenim vodom. Ulaz je bio s jugoistočne strane presvođen kamenim zidom i sa čvrstim drvenim vratima.... Ulaz je bio u prizemlju visoke četverouglaste kule, sa koje se lako kontroliralo svakog posjetioca koji se približavao tvrđavi prirodno zaštićenoj – smještenoj na vrhu stijene. Na prvom katu te kule bile su četiri manje prostorije, vjerojatno spavaonice, a osmatračnica iznad njih. Kula je bila prekrivena drvenim pločama. Na sjevernoj strani grada bile su pod zemljom uzidane tamnice. Pred tamnicom u dvorištu bio je duboki obzidani bunar pitke vode, još jedna prednost stanovnicima koji su tu potražili sigurnost. Tvrđava nije bila velikih dimenzija, ali dovoljna za smještaj 50 do 80 članova stražarske posade koliko je imala u tursko vrijeme, tako da je uz skućene stambene prostorije bilo i skromno usko dvorište.“*¹¹

U Voćinu su prije Turaka postojale tri crkve od kojih je jedna bila župna crkva, druga je pripadala klarisama, a treća franjevcima.¹² Njih je spomenuo i V. Bedenko koji tvrdi da su sve tri crkve bile napuštene nakon što je Voćin pao pod tursku vlast, ali su se njihove ruševine sačuvale sve do iza 1730. godine nakon koje je jedna od njih obnovljena, dok su ruševine dviju crkava nestale.¹³

Slika 2. Voćin, pogled na utvrdi i crkvu PBDM. Foto: Leopold, oko 1900.

¹⁰ ANDRIĆ, 2008: 72.

¹¹ ŠUVAK, 2000: 110.

¹² HORVAT, 2000: 23.

¹³ BEDENKO, 2000: 43-44.

1.1.Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije u literaturi

Voćinsku crkvu Pohodenja Blažene Djevice Marije u bibliografiji prvi put spominje Ivan Kukuljević Sakcinski.¹⁴ O voćinskoj je crkvi 1914. godine pisao i Gjuro Szabo.¹⁵ U suvremenoj literaturi nema puno autora koji su inspiraciju našli u ovom vrijednom spomeniku kulture. Jedna od rijetkih koja je pisala o crkvi u Voćinu prije razaranja u Domovinskom ratu bila je Anđela Horvat. Svoj rad *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu s najopsežnijim prikazom gotičke građevine* objavila je JAZU 1971. godine.¹⁶ Crkvu Pohodenja Blažene Djevice Marije A. Horvat je još jednom spomenula 1975. godine u knjizi *Između gotike i baroka: umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*¹⁷

Kao što sam spomenula, Ivan Kukuljević Sakcinski je bio prvi koji je pisao o crkvi u Voćinu. Nakon uvodnog dijela u kojem se osvrnuo na ostale znamenitosti koje je zatekao u Voćinu na početku druge polovice XIX. stoljeća, nastavio je s opisom crkve. Crkvu je opisao kao jednobrodnu građevinu sagrađenu u gotičkom stilu „...a koja je najprije pripadala samostanu kojeg su razorili Turci.“¹⁸ Imala je šesterokutno svetište na čijim su se bočnim zidovima nalazili ukrasi kapitela, ostaci stupova koji su nosili jedanaest slijepih šiljastih lukova. Zapadna i južna strana svetišta crkve nekada su bile rastvorena sa šest uskih dugih prozora koji su imali šiljaste lukove ukrašene gotičkom ornamentom ribljeg mjehura. Opisana gotička ornamentika na lukovima prozora bila je vidljiva samo iz vana jer su u unutrašnjosti prozori bili zazidani „...a od njih su napravljena četiri mala četverokutna prozora.“¹⁹ Crkva je imala sakristiju koja se nalazila pod tornjem na sjevernoj strani svetišta. Do nje su vodila vrata također ukrašena šiljastim lukom. Šiljasti lukovi su se nalazili i na bočnim zidovima lađe čiji je južni zid bio probijen s tri pobočne kapelice. Jedna od njih je bila građena u gotičkom stilu dok su ostale dvije bile nadograđivane. I. K. Sakcinski je tvrdio da su svetište izvana podupirali potporni stupovi. Bilo ih je sedam, a na jednom je bila urezana godina koju je pročitao kao 1464. Crkva je sjeverno od svetišta imala široki četverokutni zvonik koji je na

¹⁴ KUKULJEVIĆ – SAKCINSKI, 1858: 142.

¹⁵ SZABO, 1914: 108-111.

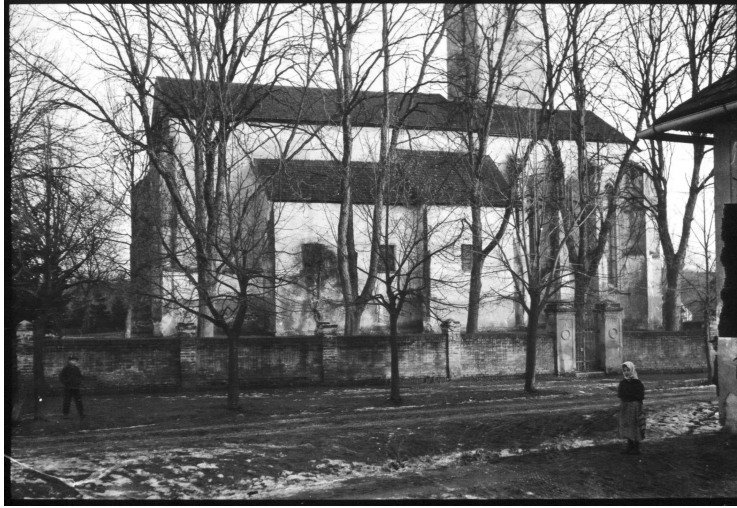
¹⁶ HORVAT, 1971: 13-18.

¹⁷ HORVAT, 1975:

¹⁸ Citat prema ŠUVAK, 2000: 13.

¹⁹ Citat prema ŠUVAK, 2000: 13.

sebi imao ostatke zgrade dvorca nekada prislonjenog uz zvonik. I. K. Sakcinski je primijetio i jedanaest kamenih konzola s kapitelima koje su se nalazile uz bočni zid crkve te je zaključio da su na njima stajale statue. Portal crkve je bio ukrašen trima šiljastim slijepim lukovima, a iznad njega se nalazio okulus.

Slika 3. Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije 1914.

Crkvi u Voćinu se divio i Gjuro Szabo zaključivši da je riječ o samostanskoj crkvi što je obrazložio njenim dimenzijama: lađom dugom 34,6 metra, a širokom 9,45 metra; svetištem dugim 7,52 metra (sl. 2). Primijetio je i gotičku ornamentiku na portalu i prozorima govoreći da:

„...umjetnik ne upotrebljava nigdje ukočene šablonske forme, već ih na svoj način izrađuje, kloneći se svake monotonije. Nigdje ne uzima i ne meće suvišnog uresa, ali opet vrlo pomno izrađuje okvire prozora, naročito podnožne štapiće. Pa da se u jednostavnosti pokaže i bogatstvo, meće slično i urešene okvire na prozore, ne samo izvana, već i u unutrašnju stranu. Taj se slučaj u nas valjda ne opetuje nigdje više, donekle u stolnoj crkvi zagrebačkoj.“²⁰

Gj. Szabo je unutrašnjost voćinske crkve opisao kao opustjelu, no zapazio je ostatke rebaršvoda na bočnim zidovima lađe (sl. 4). Ta je rebra opisao kao uska i produljena koja

Deleted:

²⁰ Citat prema ŠUVAK, 2000: 16.

Slika 4. Ostaci rebara svoda na zidovima lađe crkve 1914.

ostavljaju dojam lakoće, te su prema njemu bile znak, ... *vrlo kasnog gotskog doba*.²¹ I on se složio s tvrdnjom I. K. Sakcinskog da su dvije od tri kapele na južnoj strani lađe bile prezidane, a to je dokazao tako što je primijetio da se vijenac, koji je prolazio južnom vanjskom stranom crkve, nije nalazio na dvijema kapelama, nego samo na onoj koja je prva do svetišta. Svetište crkve je od lađe bilo odijeljeno trijumfalnim lukom na kojem su se nalazili ostaci svoda za koji je Gj. Szabo tvrdio da je bio mrežasti (sl. 5). Opisao je i zvonik koji se nalazio uz svetište te je rekao da je imao četiri kata te da je bio visok oko 27 metara. U najgornjem dijelu zvonika su ostali sačuvani izvorni prozori koji su bili ukrašeni kao i oni na crkvi. Spomenuo je i sakristiju te njena gotička vrata te je dodao kako je i ona imala svod. I Gj. Szabo je primijetio ostatke građevine koja je bila sazidana uz toranj, ali je on zaključio da se radilo o samostanu, a ne dvorcu kako je tvrdio I. K. Sakcinski (sl. 6).

Najopsežniji prikaz crkve u Voćini nalazi se u članku Anđele Horvat *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu*.²² Nakon kratkog uvoda o Voćinu i njegovoj povijesti, A. Horvat je crkvu opisala kao jednobrodnu građevinu s izduženim poligonalnim svetištem te smatrala da je nekada pripadala franjevcima. Na sjevernoj strani svetišta crkve se nalazio zvonik, a na južnoj strani lađe su bile tri kapele koje nisu bile međusobno povezane. Vanjštinu crkve je opisala kao monaški jednostavnu s monumentalnim portalom kojeg je krasio kasnogotički

²¹ ŠUVAK, 2000: 16.

²² HORVAT, 1971: 13-18.

šiljasti luk. Proporcije portala koji je imao stilizirane biljne motive stupića na podnožju i motive ukrštenih štapića koji „...prate tzv. trolisni prekinuti

Slika 5. Ostaci svoda na trijumfalnom luku 1914.

Slika 6. Konzole na sjevernom zidu crkve 1914.

luk A. Horvat ih je smatrala pokazateljima kasnogotičkog stila²³ Trijumfalni luk koji je djelio svetište od lađe bio je visok 13 metara. Glavno pročelje i svetište crkve su bili poduprti kontraforima. Svetište crkve je bilo osvijetljeno visokim, zašiljenim, bogato profiliranim prozorima od kojih su četiri bila „napadno niska“, dok je lađu osvijetljavao okulus na pročelju iznad kojeg se nalazio polukružni otvor.²⁴ Zvonik crkve je bio građen od priklesanog kamena te je u nižoj zoni imao starije zide. Crkva je imala sakristiju koja se nalazila pod zvonikom, a iz nje se ulazilo i u svetište i u klaustar od kojeg je ostalo samo osam kasnogotičkih konzola. Tim je konzolama autorica dala izuzetnu važnost govoreći da su one: „...jedini ostatak od gotičkih samostanskih hodnika kontinentalnog dijela Hrvatske“.²⁵ U nastavku teksta A. Horvat se bavila arhitekturom svoda kojim su bili nadsvođeni svi dijelovi crkve: svetište, lađa, sakristija te pobočne kapele. Prisjetila se primjedbi Gj. Szabe o rebrima svoda koje je opisivao u svojem tekstu o Voćinskoj crkvi u kojem su ga ostaci rebara crkve u Voćinu podsjećali na svodove praške Vladislavske dvorane. Budući da je svod izveden u duhu vladislavske gotike

²³ HORVAT, 1971: 13.

²⁴ HORVAT, 1971: 14.

²⁵ HORVAT, 1971: 14.

osamljena pojava na našem području, A. Horvat je fragmente svoda voćinske crkve

Slika 7. Vladislavova dvorana.

Slika 8. Godina na potpornjaku crkve 1914.

prepoznala kao jedinstvene. Kao najbližnji primjer takvog svoda navela je Vladislavovu krunidbenu dvoranu u Pragu koju je 1484.-1502. godine izradio Benedikt Ried, graditelj Vladislava Jagelovića (sl.7). A. Horvat je govorila i o vremenu nastanka voćinske crkve te ju je na temelju njenih stilskih karakteristika smjestila na prijelaz iz XV. u XVI. st. Tako je godinu koja je uklesana u kamen na potpornjaku crkve pročitala kao 1494., a ne kao 1464. čime se složila s Gj. Szabom (sl. 8). Već sam spomenula da je autorica voćinsku crkvu na početku svog članka okarakterizirala kao franjevačku. To je u daljnjem tekstu opravdala time što je tlocrtnim karakteristikama slična crkvi u Nyirbatoru (Mađarska), koju su G. Entz i B. Szalontai svrstali u crkve franjevačkog reda, a kojoj je A. Horvat sličnost s voćinskom crkvom pronašla i u blago zašiljenim prozorima koji su i u Voćinu i u Nyirbatoru nisko postavljeni te u jednostavnosti glavnog pročelja.²⁶ Voćinsku je crkvu Anđela Horvat još jednom spomenula i u svojoj već spomenutoj knjizi *Između gotike i baroka* u kojoj je nagađala o vremenu nastanka svoda smještajući ga u vrijeme turske vladavine (1543. -1687.). Svod u crkvi u Voćinu je i u tom djelu smatrala jedinstvenim na prostoru Jugoslavije te „...najjužnijom točkom iridiranja vladislavske gotike...“.²⁷ Pisala je i o ukrasima portala

²⁶ mađarski povjesničari umjetnosti, autori djela: Képzőművészeti alap te Kiadóvállalata, Budimpešta, 1959.

²⁷HORVAT,1975: 21.

voćinske crkve za koje je tvrdila da su bili izvedeni pomoću vegetabilnog, odnosno geometrijskog ornamenta. Ponovno se vratila na motiv ukrštenih štapića za koje je tvrdila da su karakteristični za portale na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće.²⁸

Iako se crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije nije mnogo spominjala u literaturi te nije bila česta tema rasprave među povjesničarima umjetnosti. Autori kao što su I. K. Sakcinski, Gj. Szabo te A. Horvat su svojim djelima ukazali na važnost ove gotičke građevine, a svojim detaljnim opisima pomogli i kasnijim intervencijama.

1.2. Naručitelji i vrijeme nastanka crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije

Pitanje naručitelja i vremena u kojoj je nastala crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije u Voćinu su teme oko kojih se autori ne slažu.

Tako je Andela Horvat u svom radu *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu* kao i u svojoj knjizi *Između gotike i baroka* kao naručitelja crkve u Voćinu navela Ivaniša Korvina, sina kralja Matije Korvina koji je gospodario Voćinom nakon smrti Joba Gorjanskog, 1481. godine.²⁹ Iako nema konkretnog dokaza da je Ivaniš Korvin dao graditi samostan i crkvu, A. Horvat tvrdi da je teško uzeti u obzir bilo koju drugu ličnost budući da je on imao materijalne mogućnosti te je bio darežljiv prema redovnicima. Tako je poznato da je dao pregraditi pavlinsku crkvu u Lepoglavi u kojoj je 1504. godine i sahranjen. O utjecaju i moći koju je I. Korvin u svoje vrijeme imao govori nam i dokument iz 1488. godine kojim mu je, prema riječima A. Horvat, nakon smrti posljednjeg člana obitelji Marčalj pripalo i veliko virovitičko vlastelinstvo. Ubrzo je nakon toga, 15. srpnja 1490. godine Vladislav II. Jagelović bio proglašen Ugarskim kraljem, a I. Korvin slavonskim hercegom. Dužnost slavonskog hercega je obavljao do 1493. godine kada mu je dana i banska čast.³⁰

²⁸ HORVAT, 1975: 365.

²⁹ HORVAT, 1975: 22.

³⁰ HORVAT, 1971: 16.

Da Ivaniš Korvin nije donator voćinske crkve tvrdi dr. Stanko Andrić u spomenutom članku *Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku*.³¹ Ovu je tvrdnju obrazložio činjenicom da je Voćin oko 1500. godine kada je, prema A. Horvat, građena voćinska crkva, bio u posjedu obitelji Somi nakon kojih su mu vlasnici bili plemićka obitelj Battyáni. S. Andrić tvrdi da nakon smrti posljednjeg člana iz obitelji Gorjanskih Voćin jest pripao kralju Matiji Korvinu, no i da je već 1485. godine postao vlasništvo udovice Ivana Krbavskog, Katarine koja je bila jedna od četiriju kćeri Nikole Iločkoga. Katarina je vlasništvo nad Voćinom dijelila sa sestrom Eufrozinom također udovicom Joba Gorjanskog. Te su dvije velikašice, tvrdi S. Andrić, 1490. godine u Voćinu osnovale franjevački samostan s pripadajućom mu crkvom.³² Iako se u radu Sene Gvozdanović – Sekulić pod nazivom *Dilema oko Voćina* u prvom redu raspravljalo o projektu obnove crkve Pohoda Blažene Djevice Marije, autorica se pri analizi svoda, dotakla i vremena nastanka same crkve.³³ Tako se najprije složila s A. Horvat koja je crkvu datirala na prijelaz iz XV. u XVI. stoljeće, no za S. G. Sekulić se to vremensko razdoblje poklapalo jedino s vremenom u kojem je nastao „vladislavski svod“ voćinske crkve.³⁴ Za samu crkvu piše da je nastala prije XV. stoljeća jer je vjerovala da Benedikt Ried nije bio njezin prvobitni arhitekt, već obnovitelj.³⁵ Tu je tvrdnju autorica opravdala time što se u srednjem vijeku spominjala „ecclesia S. Nicolai de sub castro Othina“ iz 1334. godine te time što se voćinska crkva tlocrtno poklapa s tlocrtom samostanske crkve u Kloštar Ivaniću čiji je oblik bio tradicionalan u XV. stoljeću.³⁶

Autorica Diana Vukičević – Samaržija se u svom radu *Slavonija 1526. – Slavonija 1991.* također dotakla pitanja vremena nastanka crkve Pohoda Blažene Djevice Marije.³⁷ Po njenom se mišljenju, do najtočnijih podataka o vremenu u kojem je neka građevina nastala dolazi čitanjem tipologije i morfologije spomenika. U slučaju je voćinske crkve, tvrdi D. V. Samaržija, potrebno pristupiti analizi svoda što je ona i učinila u svom radu. Proučavajući fotografije Gj. Szabe i koristeći se materijalima iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture, primijetila je potpornjake u svetištu crkve te je time zaključila da je crkva u vremenu nastanka imala drugačiji svod od onog čiji su se ostaci nalazili u lađi crkve. Prijašnji se svod

³¹ ANDRIĆ, 2008: 71.

³² ANDRIĆ, 2008: 71.

³³ GVOZDANOVIĆ – SEKULIĆ, 1969: 52.

³⁴ GVOZDANOVIĆ – SEKULIĆ, 1969: 52.

³⁵ GVOZDANOVIĆ – SEKULIĆ, 1969: 56.

³⁶ GVOZDANOVIĆ – SEKULIĆ, 1969: 58.

³⁷ VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, D. (1992.), *Slavonija 1526.-Slavonija 1991.*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti

nalazio samo u svetištu i bio je podijeljen na traveje koji su korespondirali s brojem potpornjaka, dok je lađa, tvrdi autorica imala samo tabulat. Ovaj svod je, po riječima autorice, datirao iz ranijeg doba, dakle iz 1464. godine koju je I. K. Sakcinskim naveo kao vrijeme gradnje voćinske crkve. No D. V. Samaržija nije osporila ni Gj. Szabu i A. Horvat koji su nastanak crkve smjestili na prijelaz XV. u XVI. stoljeće jer je, po njenom mišljenju crkva tada dobila drugi svod koji se nalazio u svetištu i u lađi. Ovo je obrazložila time što je drugi svod, čiji su se ostaci, kako tvrdi, nalazili na zidovima lađe, „...kasnogotički, gotovo možemo reći, ukrasni svod kod kojeg rebra ne nose konstrukciju svoda, ne treba potpornjake i nije podijeljen na jarmove.“³⁸

Ovu tvrdnju je pobio prof. dr. sc. Vladimir Bedenko u svom radu *Arhitektura župne crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije* objavljenom u knjizi *Povijesna i kulturna baština Voćina* koju je uredila Dragica Šuvak.³⁹ Prema riječima V. Bedenka:

*„kasnogotički svod nije ukrasni svod nego je normalni svod koji kao i svaki drugi svod opterećuje zidove horizontalnim opterećenjem.(...)Oblikovno taj svod nema polja (jarmove), ali u konstruktivnom i statičkom pogledu ih ima. Rebra u svetištu voćinske crkve nisu slučajno izlazila iz zida na mjestima gdje su upornjaci, nego po graditeljskoj logici gotičke gradnje.“*⁴⁰

U svom članku je pisao i o vremenu nastanka crkve, ali se, kao i D. Vukičević - Samaržija nije dotakao donatora. V. Bedenko tvrdi kako su autori koji su pisali o vladislavskim svodovima u voćinskoj crkvi kao što su A. Horvat i D. Vukičević Samaržija, bili pod utjecajem Gj. Szabe koji je prvi usporedio svodove u Voćinu s Riedovim svodovima, a da pri tome nisu pristupili detaljnijem istraživanju svoda. Time su potaknuli V. Bedenka da u svom radu pristupi tom problemu te je tako za Riedove svodove napisao da se: *„Riedovi svodovi od ranijih razlikuju jednom bitnom značajkom: rebra svodova imaju dvostruku zakrivljenost, dakle formiraju prostorne, a ne plošne krivulje“*.⁴¹ Autor je dalje nastavio analizom sačuvanih rebara zidnih lukova te snopova poprečnih i dijagonalnih rebara svoda svetišta u voćinskoj crkvi koji su ujedno i jedini sačuvani ostaci svoda nakon posljednjeg razaranja. Analizirao je i fotodokumentaciju od vremena Gj. Szabe pa do razaranja u Domovinskom ratu te je zaključio da svodovi u crkvi u Voćinu: *„...ne pokazuju nikakve znakove prostorne zakrivljenosti.“* iz čega je dalje zaključio da se: *“...dakle, ne radi o riedovskom tipu svoda.“*⁴² Kao najbližnji svodu crkve u Voćinu, naveo je onaj u svetištu zagrebačke katedrale, koji

³⁸ VUKIČEVIĆ - SAMARŽIJA, 1992: 14.

³⁹ ŠUVAK, D. (2000.), *Povijesna i kulturna baština Voćina*. Matica hrvatska Slatina, Virovitica

⁴⁰ BEDENKO, 2000: 48.

⁴¹ BEDENKO, 2000: 49.

⁴² BEDENKO, 2000: 50

danas više ne postoji. O njemu je pisao Ljubo Karaman u svom radu *Umjetnost srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji* te ga datirao u vrijeme između 1466.-1490. godine.⁴³ Lj. Karaman je u spomenutom djelu pisao i o crkvi u Voćinu koju je datirao oko 1500. godine, nedugo nakon gradnje svoda u zagrebačkoj katedrali, što je i logično ako uzmemo u obzir tvrdnju Lj. Karamana i V. Bedenka da je svod voćinske crkve građen po uzoru na onaj u svetištu zagrebačke katedrale.

2. Vrijeme nakon Turaka

Nedugo nakon gradnje Crkve Pohoda Blažene Djevice Marije, cijela je Slavonija bila pod opsadom Turaka koji su je osvajali dio po dio. Voćinu su se približili 1537. godine kada je osvojena Požega s okolicom, no nisu ga osvojili sve do 1543. godine u kojoj je Voćin pao pod Tursku vlast.⁴⁴ O događajima koji su se odvijali u voćinskoj utvrdi za vrijeme turske vladavine nema puno podataka, a jedino nam je poznato, kako je tvrdio E. Laszowski, da je u njoj bila turska vojska. Takvu je funkciju Voćin obnašao sve do 10. rujna 1687. godine, u kojoj ga je od Turaka oslobodila austrijska vojska na čelu s „...carskim generalom grofom Dünnewaldom“.⁴⁵ Kao posljedica oslobodilačke bitke, kako tvrdi D. Šuvak, Voćin je ostao razrušen i zapušten, nije se poslije obnavljao, a njegove su ruševine dobile lokalni naziv „turski grad“.⁴⁶ O crkvi Pohoda Blažene Djevice Marije nakon Turaka pisao je Tadija Smičiklas u svojem djelu *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije* u kojem je objavio i *Popis zemljišta i sredstava mjesta Voćin 1698.*, koje je D. Šuvak uvrstila u spomenutu knjigu. Iz ovog popisa saznajemo da je na samom kraju XVII. stoljeća u Voćinu postojao samostan koji je bio srušen te da je crkva Pohoda Blažene Djevice Marije tada bila posvećenu Svim

⁴³ KARAMAN, 1950: 126.

⁴⁴ LASZOWSKI, 1923: 115.

⁴⁵ Citat prema ŠUVAK: HORVAT, 1910: 110.

⁴⁶ ŠUVAK, 2000: 110.

svetima. Crkva nije imala krov, dok su joj zidovi bili očuvani. Na južnoj je strani imala tri kapele koje su, kako saznajemo iz popisa, bile „pridodane“ te su imale svod koji je također bio srušen. Spominje se i kako su Turci djelove srušenog svoda kao i kamenje iz zidova upotrijebili za popravak tvrđave koju su oštetili prilikom osvajanja no, o tome kako je crkva oštećena, ne postoje nikakvi pisani podaci.⁴⁷

2.1. Barokna obnova

U takvom je stanju crkva Pohodeња Blažene Djevice Marije ostala do oko 1743. godine kada su, kako je tvrdio A. Lukinović u svom djelu *Naša Gospa Voćinska* objavljenom u knjizi D. Šuvak, franjevci iz Velike započeli obnovu koja je trajala do 1757. godine.⁴⁸ A. Lukinović je podatke o događanjima u Voćinu u XVIII. stoljeću crpio iz izvješća koje je pisao dr. Maksimilijan Čioić koji je u to vrijeme bio kanonik na Kaptolu u Zagrebu. Tako je iz njegovih izvješća, osim podataka o obnovi, A. Lukinović zapazio i podatak da je upravo u tim godinama franjevačka crkva Svih Svetih postala crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji.⁴⁹ Za vrijeme spomenute obnove crkvi su obnovljeni zidovi i upornjaci, izravnani je vrh zida te je sažidan novi zabat s lunetom na pročelju kao i novi zabatni zid iznad trijumfalnog luka koji se nalazio ispred svetišta. Crkva je dobila novi krov koji je kao i nova kapa zvonika bio pokriven šindrom dok su, u unutrašnjosti, lađa, svetište i kapele imale tabulat. Kako je luneta na pročelju osvijetljavala samo unutrašnjost krova, V. Bedenko je pretpostavio da su franjevci namjeravali presvoditi crkvu.⁵⁰ Prozori svetišta su za vrijeme obnove bili dijelom zazidani, a u unutrašnjosti su bili postavljeni drveni oltari od kojih se oltar visok devet metara nalazio u

⁴⁷ citat prema ŠUVAK: SMIČIKLAS, 1891: 120.

⁴⁸ LUKINOVIĆ, 1986: 48.

⁴⁹ ŠUVAK, 2000: 35.

⁵⁰ BEDENKO, 2000: 65.

svetištu, dok su ostali bili u lađi, uz trijumfalni luk te u svakoj od kapela. Osim novog izgleda kojeg je zadržala sve do pred kraj XIX. stoljeća, crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije je dobila i čudotvoran kip Bogorodice koji je 1748. godine bio dopremljen iz Osijeka. Priču o čudu kipa Majke Božje prepričao je A. Lukinović u već spomenutom djelu. On je tvrdio kako je 1748. godine kada je voćinski župnik Andrija Popović naručio kip Bogorodice, tom kraju prijetila suša. Budući da župljani nisu htjeli otići po kip u Osijek, župnik je prerekao da neće biti kiše dok se kip ne doveze u Voćin. Njegovo proročanstvo se obistinilo jer je prilikom prenošenja kipa iz Osijeka „*nebo dalo kišu, a zemlja urod svoj*“ te je Gospa proglašena čudotvornom.⁵¹

2.2. Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije na prijelazu XIX. u XX. stoljeće

Slika 9. Zvonik crkve s krovom u neogotičkom stilu 1914.

O promjenama u voćinskoj crkvi u XIX. stoljeću također je pisao A. Lukinović, a njegovim su se podacima poslužili i A. Horvat i V. Bedenko u već spomenutim radovima. Iz njihovih je tekstova vidljivo da je crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije cijelo XIX. stoljeće ostala neizmijenjena. Jedina promjena koja se dogodila u tom razdoblju bilo je podizanje pjevališta i novih orgulja čiji se točan datum postavljanja ne zna. Značajnija obnova crkve započela je 1885. godine kada je dopremljen novi kip Gospe Lurdske koji je postavljen najprije u kapelu, a zatim, 1893. godine i na glavni oltar.⁵²

Iste je godine postavljen i novi pod u lađi crkve izrađen od malih keramičkih pločica i frizova koji su bili posloženi tako da su formirali izgled saga, a izradio ga je Ferdo Stejskal iz

⁵¹ Citat prema ŠUVAK: LUKINOVIĆ, 1986: 33.

⁵² BEDENKO, 2000: 65.

Slika 10 Unutrašnjost crkve PBDM u 1980-im godinama s vidljivim drvenim svodom.

Zagreba.⁵³ Unutarnji izgled crkve je osim novim podom promijenjen i postavljanjem novih neogotičkih oltara koji su zamijenili drvene barokne oltare iz svetišta i trijumfalnog luka, dok je samo svetište izmijenjeno tako da su mu djelomično zazidani gotički prozori otvoreni u cijeloj svojoj visini. Promjene na vanjskom izgledu voćinske crkve su se počele događati tek 27. rujna 1905. godine kada je u zvonik crkve udario grom čime je križ s kape zvonika pao i ošteti strop i pod crkve.⁵⁴ Obnova je započela 1906. godine postavljanjem novog krova na zvonik crkve koji je bio izveden u neogotičkom stilu (sl.9). Krov zvonika je bio visok i šiljast, a imao je zabate sa svake strane nad kojima su se nalazili satovi. Budući da je krov zvonika svojim padom ošteti i strop

voćinske crkve, župnik Stjepan Kovač je odlučio zamijeniti ravan strop novim drvenim „...lažnim svodom....“⁵⁵ koji je bio podignut također u neogotičkom stilu (sl. 10). Oblik svoda, tvrdi V. Bedenko je vidljiv iz fotografija Gj. Szabe, kao i iz fotografija iz vremena nakon Drugog svjetskog rata, a presjek s konstrukcijom iz arhitektonskih snimaka iz 1914. godine.

U Prvom svjetskom ratu, crkva Pohoda Blažene Djevice Marije je ostala neoštećena. Jedina promjena je bila ta da su joj zvona za vrijeme rata bila rekvirirana pa je župnik Julije Bürger postavio nova.⁵⁶ Vanjski izgled voćinske crkve je ponovno izmijenjen u obnovi koja je trajala od 1927.-1928. godine. Tada su popravljeni potpornjaci, a na kapelama crkve su otvoreni novi prozori od kojih su dva prozora bila probijena prema tragovima u zidu, dok je treći prozor bio napravljen prema analogiji.⁵⁷ Nema podataka o tome tko je izveo ovu obnovu. Prije Drugog svjetskog rata u unutrašnjosti voćinske crkve se dogodila još jedna promjena

⁵³ ŠUVAK, 2000: 37.

⁵⁴ BEDENKO, 2000: 66.

⁵⁵ BEDENKO, 2000: 66.

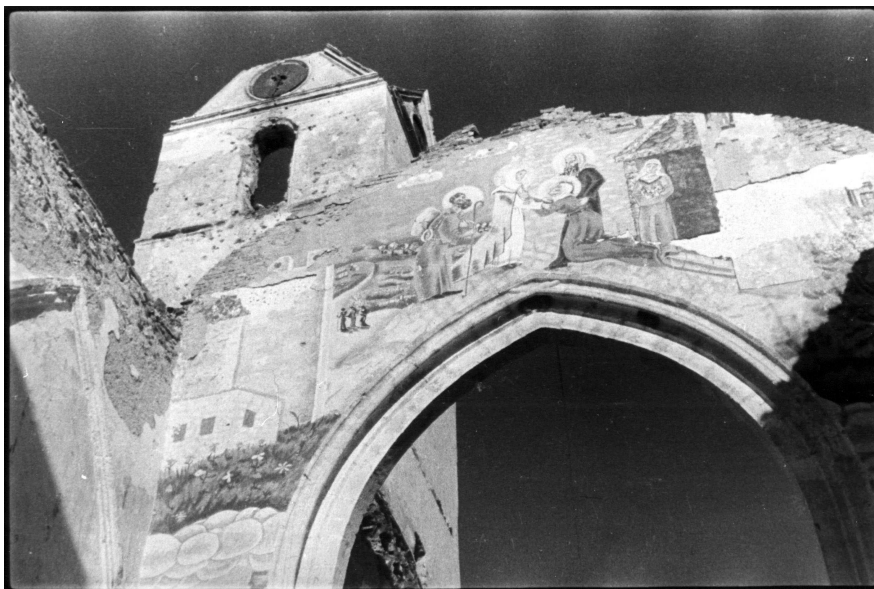
⁵⁶ ŠUVAK, 2000: 37.

⁵⁷ BEDENKO, 2000:66.

kada je 1932. godine akademski slikar Miho Maleš, na poziv voćinskog župnika Franje Pipinića, oslikao trijumfalni luk crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije.⁵⁸

2.3. Obnova nakon Drugog svjetskog rata

Za vrijeme Prvog svjetskog rata voćinska je crkva ostala pošteđena, no nitko je nije uspio sačuvati od ratnih razaranja u Drugom svjetskom ratu. Misa je u crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije, prema riječima svećenika Ive Javornika i Janka Petana zadnji put održana 23. travnja 1944. godine. Nedugo zatim, 8. svibnja te iste godine, voćinsku su crkvu zapalili pripadnici njemačke vojske nakon čega je sljedeća dva desetljeća crkva bila bez krova (sl.11).⁵⁹

Slika 11 Crkva PBDM nakon Drugog svjetskog rata.

⁵⁸ ŠUVAK, 2000:37.

⁵⁹ ŠUVAK, 2000:19.

Dolaskom novog svećenika, Franje Bosnara, 1963. godine je najprije bio vraćen kip Majke Božje kojeg je prije paljenja crkve župnik Julije Bürger prenio u Slatinu.⁶⁰ Mještani su počeli s čišćenjem prostora unutar ruševina crkve, a novi je župnik zatražio obnovu obrativši se Republičkoj komisiji za vjerske poslove kotara Osijek.⁶¹ Komisija je zatražila mišljenje od Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, a odgovor su dobili u studenom iste godine i to od Konzervatorskog zavoda SR Hrvatske u Zagrebu.⁶² Po njihovom se mišljenju voćinsku crkvu trebalo konzervirati kao ruševinu. Jednako tako su smatrali da krovište nije bilo moguće rekonstruirati jer bi se time bila narušila vrijednost objekta. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku se složio s mišljenjem Konzervatorskog zavoda SR Hrvatske u Zagrebu da crkvu u Voćinu nije potrebno obnavljati te je predložio „...da se izvrši konzervacija sačuvane originalne arhitekture crkve, zidne plastike i slikarstva, te da se ovaj objekt desakrira i prezentira javnosti.“⁶³ Godine 1964. Općina Podravska Slatina je Republičkom sekretarijatu za kulturu podnijela zahtjev za dodjelu sredstava za zaštitne radove na crkvi u Voćinu što je Konzervatorski zavod u Osijeku podržao stavovima koji su, po mišljenju Vladimira Bedenka, bili rezultat političkih utjecaja te uzrokom „loše i nestručne obnove crkve“, a mogu se sažeti u dvije stavke:

„1. Crkva u Voćinu upisana je u registar nepokretnih spomenika kulture kotara Osijek pod rednim brojem 5 rješenjem Konzervatorskog zavoda SRH Zagreb broj 0a-492/I-1962.

2. Ovaj značajan kulturno historijski objekat, koji je u toku II. svjetskog rata od okupatora jako oštećen izgubio je svaku sakralnu funkciju, međutim u posljednje vrijeme nadležne crkvene vlasti pokrenule su akciju za obnovu ovog objekta i ponovo privođenje kulturnoj namjeri. Jedino efektivno suprotstavljanje ovakvim tendencijama, može se učiniti izvođenjem konzervatorskih radova na ovom objektu.“⁶⁴

U narednih godinu dana obnovljen je župni dvor crkve, dok se pri radu srušio južni zabat tornja.⁶⁵ U jesen je započela izrada konzervatorske dokumentacije čija je autorica bila arhitektica i konzervatorica osječkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Danica Kristić.⁶⁶ Arhitektonski snimak crkve bio je gotov u rujnu, a do 1965. godine dovršen je detaljan konzervatorski elaborat koji je sadržavao povijesnu analizu, kronološki razvoj i valorizaciju zgrade te prijedlog i predračun za izvođenje zaštitnih radova. U prijedlogu za izvođenje zaštitnih radova autorica je navela da nema dovoljno podataka potrebnih za restauriranje i

⁶⁰ ŠUVAK, 2000: 77.

⁶¹ BEDENKO, 2000: 67.

⁶² BEDENKO, 2000: 67.

⁶³ BEDENKO, 2000: 67.

⁶⁴ BEDENKO, 2000: 67.-68.

⁶⁵ BEDENKO, 2000: 68.

⁶⁶ Danica Kristić, dipl. ing.arh., arhitektica i konzervatorica iz osječkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture

rekonstruiranje, a budući da je riječ o vrijednom objektu, predložila je da se građevina konzervira u zatečenom stanju zatvaranjem i pokrivanjem objekta.⁶⁷ U svibnju 1965. godine osječki je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture pozvao arhitekta Ivana M. Zdravkovića iz Jugoslavenskog instituta za zaštitu spomenika kulture u Beogradu da pregleda voćinsku crkvu i elaborat o konzerviranju te da iznese svoje mišljenje o elaboratu. M. Zdravković se odazvao na ovaj poziv te je, kako tvrdi V. Bedenko, boravio u Osijeku i Voćinu 28. i 29. svibnja 1965. godine. Na temelju pregleda Prijedloga za zaštitne radove 1965., 1966., 1968., 1969. i 1971. godine, V. Bedenko je zaključio da je M. Zdravković pohvalio elaborat, ali je konzerviranje ruševine prihvatio kao privremeno rješenje dok se ne obave arhitektonska, povijesna i arheološka istraživanja koja su potrebna za izradu projekta restauriranja i rekonstruiranja.⁶⁸ Njegovo je mišljenje, tvrdi V. Bedenko, osječki Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture ignorirao te je do 1971. godine izveo konzervatorske radove na osnovu svog elaborata o konzerviranju i očuvanju ruševine.⁶⁹ Tako je najprije bio prekriven krov tornja, dok je zid svetišta prezidan u gornjem dijelu u oko 1,80 metara. Obnovljen je vrh sjevernog zida dok je sjeverozapadni potpornjak djelomično prezidan. Prizemlje zvonika je pod inicijativom župnika Franje Bosnara bilo preuređeno u kapelicu dok je svetište bilo zaštićeno nadstrešnicom. Župnik je pokušao i obnoviti zgradu, ali je osječki Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture odbio izdati dozvolu za pokrivanje crkve.⁷⁰ No ta odluka je promijenjena 1966. godine kada je u Konzervatorskom zavodu u Zagrebu osnovana posebna komisija za rješenje obnove koju su sačinjavali predstavnici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Arhitektonskog fakulteta, konzervatora i Nadbiskupskog duhovnog stola. Raspravljalo se o mogućnostima obnove od konzerviranja ruševine do pokrivanja crkve te o sakralnoj ili muzejskoj funkciji crkve. Prema zapisniku o radu Komisije iz 17. prosinca 1966. godine zaključeno je da se prihvati prijedlog prof. A. Mohorovičića, predstavnika Arhitektonskog fakulteta, čime je odlučeno da se nastave konzervatorski radovi do odluke o konačnom rješenju, da se zgrada treba pokriti jer se time osigurava najtrajnija zaštita te da se studijski izradi rješenje krovništva i svoda građevine.⁷¹ Tokom 1968. godine provedena su arheološka istraživanja voćinske crkve i kompleksa samostana (sl.12).⁷²

⁶⁷ BEDENKO, 2000: 68.

⁶⁸ BEDENKO, 2000: 69.

⁶⁹ BEDENKO, 2000: 69.

⁷⁰ V. Bedenko je podatke o obnovi 1965. godine preuzeo iz *Izvještaja sa službenog puta u Voćin* (25.04.1966.), autorice Danice Kristić

⁷¹ BEDENKO, 2000: 69.

⁷² BEDENKO, 2000: 69.

Slika 12 Arheološko istraživanje 1968. godine na području crkve i kompleksa samostana, pogled prema kompleksu samostana.

Postavljanjem sonda uz svetište crkve, iznutra i izvana ulaznog portala, uz zvonik te uz ulaz u zvonik otkrivena je izvorna razina poda i u crkvi i u zvoniku. Snimljen je tlocrt otkrivenih dijelova arhitekture, ali im nisu uzete visinske mjere. Otkopano je južno krilo klaustra s ulazom u samostan, zatim južni dio istočnog i zapadnog krila te

Slika 13. Crkva PBDM 1969.

jedan prostorija zapadno od hodnika klaustra. Iste godine izrađen je i idejni projekt obnove crkve autorice dr.sc. Sene Gvozdanić – Sekulić, dipl.ing. arh., u kojem se javila dilema oko izrade svoda (sl.13).⁷³

Njezin već spomenuti rad pod nazivom *Dilema oko Voćina* je bio objavljen i u časopisu „Arhitektura 101“ 1969. godine. U njemu se S. G. Sekulić dvoumila između rekonstrukcije kasnogotičkih svodova voćinske crkve za koje je tvrdila da su djelo B. Rieda i rješenja novom konstrukcijom modernog izgleda odnosno kreativne varijante, tzv. „mali Nervi“.⁷⁴ Autorica tvrdi da se analizom djela B. Rieda i njegove škole (Vladislavov oratorij u katedrali S.Vida u Pragu, Vladislavova dvorana nad Hradčanima, Vladislavova dvorana za primanje,

ulazni prostor pred Vladislavskom dvoranom, itd.) može rekonstruirati izgled svoda voćinske crkve te da bi greške u rekonstrukciji bile prihvatljive budući da su kod gradnji mrežastih

⁷³ u svom se radu *Dilema oko Voćina*, S. Gvozdanić – Sekulić bavi izvornim izgledom svoda crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije te predlaže dvije mogućnosti njegove obnove: rekonstruiranje kasnogotičkih oblika ili nova konstrukcija modernog izgleda

⁷⁴ GVOZDANOVIĆ-SEKULIĆ, 1969: 51.

svodova varijante bile česta pojava.⁷⁵ Tako je po njenom mišljenju rekonstruiranje rješenje koje je manje odgovorno te donosi manje iznenađenja. Kreativna varijanta obnove svoda voćinske crkve bila bi, po njenim riječima, izvedena tako da se nad ostacima gotičkog svoda postavi suvremena konstrukcija koja bi razvila suvremenu strukturu, ali na način da evocira izraz visoke gotike. Autorica je spominjala i fasade voćinske crkve koje su bile iste i kod rekonstruiranja i kod kreativne varijante obnove svoda s tim da se dvoumila oko izgleda južnog pročelja kod kojega je bilo pitanje treba li krov velike kapele spojiti s krovom crkve ili ne.⁷⁶ Također je tvrdila da se ne može sa sigurnošću utvrditi kakav je bio izvorni pod voćinske crkve budući da je on nestao nakon što je obnovljen 1893. godine te da bi se krov zvonika crkve trebao obnoviti na način kao što je bio obnovljen prije 1905. godine, odnosno da bi trebao imati šatorasti krov, a ne neogotički.⁷⁷

U ožujku 1971. godine je izdana dozvola za obnovu crkve u, kako tvrdi V. Bedenko:

„varijanti idealne rekonstrukcije vladislavske gotike u cijelosti izuzev svoda nad svetištem za koji postoje djelomočni podaci i koje treba rekonstruirati prema postojećim podacima sa slobodnim usvajanjem visine tjemena svoda koja je nepoznata.“⁷⁸

Slika 14. Crkva nakon 1977. godine, pogled prema kapelama i svetištu.

⁷⁵ GVOZDANOVIĆ-SEKULIĆ, 1969: 51.

⁷⁶ GVOZDANOVIĆ-SEKULIĆ, 1969: 57.

⁷⁷ GVOZDANOVIĆ-SEKULIĆ, 1969: 57.

⁷⁸ BEDENKO, 2000: 70.

U skladu s tim, radovi su započeli 1972. godine. Rekonstruiran je toranj, a zatim je montirana metalna krovna konstrukcija koja je bila prekrivena siporeksom i eternit pločama. Ožbukano je pročelje, glavni portal uređen, a prozori ostakljeni (sl.14). Uslijedilo je žbukanje unutrašnjosti crkve i betoniranje poda te uređivanje portala na sjevernim vratima lađe i na ulazu u sakristiju u prizemlju zvonika. Radovi su dovršeni 1977. godine, a sljedećih se nekoliko godina još radilo na uređivanju i opremanju unutrašnjosti (sl.15. i 16).⁷⁹ Voćinsku je crkvu 1984. godine posvetio zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić, a nedugo nakon toga, već 1991. godine, crkva Pohoda Blažene Djevice Marije je ponovno bila ruševina.

Slika 15. Unutrašnjost crkve prije rušenja u Domovinskom ratu.

Slika 16. Unutrašnjost crkve prije rušenja u Domovinskom ratu.

Slika 17. Crkva nakon rušenja u Domovinskom ratu.

⁷⁹ BEDENKO, 2000: 70.

2.4. Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije u Domovinskom ratu

U svojoj višestoljetnoj povijesti voćinska je crkva više puta stradala, ali nikada kao 1991. godine. Za vrijeme srpske agresije crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije je služila kao skladište oružja pripadnicima srpske vojske, a do njenog razaranja je došlo prilikom povlačenja srpskih paravojnih formacija, 13. prosinca 1991. godine, kada su je isti razorili zajedno sa svom municijom u njoj.⁸⁰ Bio je to, prema riječima Ratka Ivanušeca jedan od prvih primjera kulturocida, odnosno namjernog razaranja kulturne baštine od strane agresora na području Slavonije. Kao rezultat tog čina crkva je stradala gotovo u cijelosti. Od cjelokupnog je konstrukcijskog sklopa ostao vrlo mali dio zida svetišta i južnog pročelja u visini oko jednog do dva metra, te masivni zvonik koji je većim dijelom ostao sačuvan (sl.17).⁸¹ U svetištu crkve je ostao sačuvan samo najdonji dio sjeveroistočnog prozora s klupčicom i donjom zonom okvira, te klupa u niši natkrivenoj gotičkim svodom.

U takvom je stanju crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije ostala sve do razminiravanja u lipnju 1995. godine kada se pristupilo čišćenju crkve. Prilikom toga su sakupljeni, označeni i sortirani svi originalni dijelovi crkve, a 1999. godine su injektirani i sačuvani zidovi (sl.18).⁸²

Slika 18. Injektirani sačuvani zidovi crkve.

⁸⁰ IVANUŠEC, 2005: 68.

⁸¹ IVANUŠEC, 2005: 68.

⁸² NADILO, 2005: 352.

3. Razlozi obnove crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije

Po mišljenju Vladimira Bedenka, tri su razloga zbog kojih se crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije trebala obnoviti: ona je povijesni dokument uspona i padova kulture i civilizacije, umjetničko djelo visoke arhitektonske vrijednosti te vjerski centar šireg područja Slavonije.⁸³

Vrijednost voćinske crkve se prema riječima Diane Vukičević - Samaržije očituje u tome što se ona ubraja u oko pedeset sakralnih spomenika u Slavoniji koji datiraju iz predturskog razdoblja.⁸⁴ Od iste autorice doznajemo da je u vremenu prije Turaka na prostoru Slavonije bilo najmanje tri stotine i pedeset crkava, iz čega se može zaključiti da ih je za vrijeme i poslje Turaka uništeno oko tri stotine.⁸⁵ Iako samostan koji se nalazio uz voćinsku crkvu nije sačuvan, a i sama je crkva kroz kasnija razdoblja pretrpjela nekoliko pregradnji, ipak se uspjela sačuvati njezina srednjovjekovna struktura. Iz nje se jasno mogla pročitati tipologija i morfologija arhitektonskih elemenata po kojima se crkva zatim mogla smjestiti u vrijeme i prostor. Tako je D. Vukičević- Samaržija na temelju tlocrtne tipologije i prostorne organizacije crkvu u Voćinu odredila kao: „srednjoeuropski tip jednobrodne franjevačke

crkve s poligonalnim svetištem“, koja je sve do 1991. godine velikim dijelom sačuvala svoju autentičnu kasnogotičku strukturu.⁸⁶

Još jedna od posebnosti voćinske crkve je specifična atmosfera koja je u unutrašnjosti postignuta kontrastom između prostrane polutamne lađe i blistavo osvijetljenog svetišta iza uskog, visokog trijumfalnog luka te mrežom rebara koja je lebdjela u polumraku (sl.19). Time je crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije zadovoljila osnovnu vrijednost gotičke zgrade, a to je, po riječima V. Bedenka „prostornost i korištenje sjetlošću u postizanju prostornog dojma i sakralnog karaktera prostora.“⁸⁷ Isto tako je u slici Voćina crkva imala dominantnu ulogu jer se isticala svojim

Slika 19. Pogled prema svetištu crkve 1914.

⁸³ BEDENKO, 2000: 71.

⁸⁴ VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, 1992: 11.

⁸⁵ VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, 1992: 11.

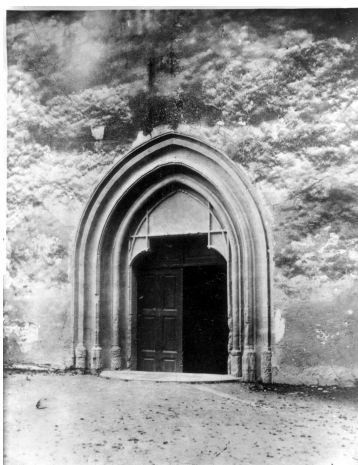
⁸⁶ VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, 1992: 14

⁸⁷ BEDENKO, 2000: 72.

snažnim volumenom i vertikalom tornja, kapelama koje su raščlanjivale južno pročelje, ritmom uskih i visokih prozora, te potpornjacima (sl.20).

Slika 20. Panorama Voćina oko 1900.

Slika 21. Portal crkve 1914.

Voćinska je crkva specifična i po svojim arhitektonskim elementima koji, osim što imaju uobičajenu kasnogotičku profilaciju, posjeduju i detalje zbog kojih je ova građevina dobila više na značaju.

Tako je portal crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije po mišljenju Ratka Ivanušeca zasigurno jedan od najbogatiji portala bez skulpturalne obrade u nas jer je posjedovao izrazito gotičku profilaciju sastavljenu od dubokih konkava, torusa te novog elementa tzv. „rascijepljene kruške“ koja se sastoji od dvostruke „S“ profilacije (sl.21)⁸⁸. Na kamenoj luneti u obliku stlačenog luka na pročelju crkve se nalazio i motiv „križnih štapića“, dok su prozori na svetištu i torusi u donjem dijelu portala imali tordirane baze. „S“ profilaciju je

⁸⁸ Ratko Ivanušec, prof., stručni savjetnik u Državnoj upravi za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Napisao je članak o valorizaciji crkve P.B.D.M. pod nazivom *Crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije u Voćinu* koji je D. Šuvak objavila u svojoj drugoj knjizi *Voćin, novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu* 2005. godine.

imao i sokl broda te svetište crkve čime je ona ubrojana u red crkava s najsloženijom kasnogotičkom profilacijom.⁸⁹ Bogatu profilaciju su imali i prozori na svetištu crkve, a posebno oni na zaključku svetišta. Ti su prozori imali dvije karakteristične profilacije te klesani utor za ostakljivanje. Drukčiju profilaciju od ove su imala dva prozora s južne strane svetišta s jednostavno skošenim špaletama.

Ivanušec spominje i izuzetno lijep polukružno završeni otvor na prvoj etaži zvonika koji je ostao sačuvan i nakon eksplozije u Domovinskom ratu, a koji je predstavljao ulaz iz klaustra samostana u zvonik crkve (sl.22).

Slika 22. Polukružno završen otvor na prvoj etaži zvonika nakon razaranja u Domovinskom ratu, stanje 2001.

Crkva je u unutrašnjosti imala trodijelnu sediliju s karakterističnom imitacijom svoda nad sjedalima niše čiji su prednji dijelovi izvedeni konzolno s plastično izvedenim sitnim rebrima, a koja se po mišljenju R. Ivanušeca posebno isticala.⁹⁰

Osim svoje povijesne i graditeljske vrijednosti crkva Pohoda Blažene Djevice Marije je i značajan vjerski centar u Slavoniji. Hodočašća u Voćin spominju se još u srednjem vijeku, ali su poznatija postala krajem XIX. stoljeća, točnije od 1884. godine kada se mlada žena Marica Mikić na smrti zavjetovala Majci Božjoj Lurdskej. Nakon ozdravljenja, nije otišla u Lurd nego je nabavila kip Majke Božje Lurdske za voćinsku crkvu.⁹¹ Kip je bio postavljen u crkvu

⁸⁹ IVANUŠEC, 2005: 72.

⁹⁰ IVANUŠEC, 2005: 72.

⁹¹ ŠUVAK, 2000: 77.

u pokrajnu kapelicu, a o njegovim je čudima pisao isusovac Karlo Leopold u Kalendaru Srca Isusova i Marijina objavljenom 1908. i 1911. godine.⁹² Od tada vjernici hodočaste u Voćin najviše na Malu Gospu, 8. rujna i na Srce Marijino. Župnik Franjo Bosnar je 1971. godine kao novi vid hodočašća uveo i dječje hodočašće na kojem je 1980. godine prisustovala Majka Terezija. Sv. Otac Ivan Pavao II. je 3. svibnja 1988. godine nagradio posebnost ovog događaja tako što je pismenom poveljom podijelio svoj Apostolski blagoslov Marijinu svetištu u Voćinu i svim sudionicima dječjeg hodočašća.⁹³ Broj hodočasnika u Voćinu je uvijek brojao više stotina vjernika, a kao jedno od najvećih posjeta zabilježen je blagdan Male Gospe 1990. godine kada je ovo svetište posjetilo oko 10 000 vjernika iz daruvarskog, virovitičkog i našičkog kraja.⁹⁴

3.1. Arheološka istraživanja crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije u Voćinu

Rekonstrukciji crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije u Voćinu prehodila su četiri arheološka istraživanja.

Prvo se arheološko istraživanje voćinske crkve provelo za vrijeme radova na crkvi 1968. godine o kojoj sam već pisala, a svrha mu je bila proučavanje arhitekture crkve.⁹⁵ Istraživanje je proveo Konzervatorski odjel u Osijeku pod vodstvom dipl. ing. arh. Dragice Nikolić, a o rezultatima tog istraživanja sam također pisala u poglavlju *Obnova nakon Drugog svjetskog rata*.

Drugo arheološko istraživanje crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije nakon Domovinskog rata provela je 2000. i 2001. godine arheologinja i kustosica Gradskog muzeja Virovitica, Silvija Salajić.⁹⁶ Tada su provedena sondažna istraživanja pored ulaznih vrata u crkvu i vrata koja su iz crkve vodila u klaustar. U tom periodu su provedena istraživanja i u zvoniku crkve, pokraj velike kapelice, unutar sve tri kapelice, u ophodu klaustara te u crkvi na više mjesta.⁹⁷

⁹² ŠUVAK, 2000: 77.

⁹³ ŠUVAK, 2000: 89.

⁹⁴ ŠUVAK, 2000: 89.

⁹⁵ TOMIČIĆ, 2004: 68.

⁹⁶ TOMIČIĆ, 2004: 68.

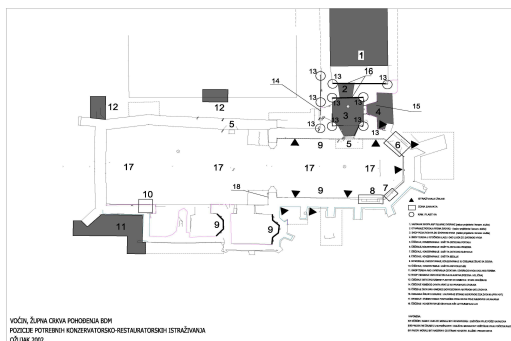
⁹⁷ TOMIČIĆ, 2004: 68.

Istraživanja koja su provedena 1968., 2000., i 2001. godine, su po mišljenju Ž. Tomičića, imala za cilj proučiti arhitekturu voćinske crkve pa su sonde bile raspoređene uz sjeverni obodni zid crkve, uz zapadno pročelje i unutar tornja crkve. Ž. Tomičić je ukazao na to da je u tim istraživanjima zanemarena kulturno-povijesna slojevitost svetog mjesta čijim se proučavanjem moglo doći do informacija o ranijim graditeljskim fazama i obnovama. Da bi se proučila kulturno – povijesna slojevitost voćinske crkve, po mišljenju Ž. Tomičića, sonde je najprije valjalo postaviti unutar lađe i svetišta crke, a tek potom na spoju samostana i crkve.

98

Još je jedno arheološko – konzervatorsko istraživanje prethodilo početku rekonstrukcije voćinske crkve. Proveo ga je u dogovoru s Požeškom biskupijom Institut za arheologiju u Zagrebu pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića. Istraživanja su provedena u lipnju i srpnju 2002. godine, a o rezultatima je pisao spomenuti Ž. Tomičić u svom članku *Obnova uspomene, Prinos arheologije obnavljanju župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije*. Interes ovog istraživanja je, prema Tomičiću bilo dobivanje potpunije slike o arheološkoj podlozi spomeničkog sklopa u Voćinu što bi u konačnici trebalo poslužiti pri donošenju završnog prijedloga projektne dokumentacije nužne za potpunu rekonstrukciju i obnovu crkve.⁹⁹

Za ovo istraživanje je odabrano šest položaja za pokusne sonde od kojih su četiri bile unutar, a dvije izvan tlocrta crkve, čime je istražena površina od 225 kvadratnog metra, dok je podizanjem barkonog poda crkve u Voćinu istražen i gotički pod površine 101 kvadratnog metra. Arheološke sonde raspoređene unutar tlocrta crkve su se nalazile u: svetištu i

Slika 23. Pozicije potrebnih konzervatorsko – restauratorskih istraživanja.

sjeveroistočnom kutu crkvene lađe, uz sjeverni zid lađe, odnosno mjestu veće eksplozije u Domovinskom ratu, u lađi kraj manjih kapelica, uz ulazna vrata crkve, uz sjeverozapadni potpornjak i uz ulaz iz samostan u klaustar (sl.23).¹⁰⁰

Sondama u zapadnom dijelu svetišta i u sjeverostočnom kutu crkvene lađe istražena je površina od 67 kvadratnog metra, odnosno

⁹⁸ TOMIČIĆ, 2004: 68.

⁹⁹ TOMIČIĆ, 2004: 68.

¹⁰⁰ TOMIČIĆ, 2004: 68.

detalj tlocrta sakralnog objekta u kojem je prepoznata slojevitost crkve. Tako je ispod barkonog poda, najviše razine u crkvi, pronađen sloj vapnene podloge, zatim sloj žute gline, gotički pod te ukopi koji su probili gotički pod. Kako tvrdi Ž. Tomičić, barokni je pod bio sastavljen od pješčenjaka položenih na vapnenu podlogu, dok je gotički pod bio od opeka kvadratnog formata veličine 24x24 centimetara te 24x12 centimetara (sl.24).¹⁰¹

Slika 24. Barokni i gotički pod pronađeni za vrijeme arheološkog istraživanja 2002. godine.

Opeke koje su imale format 24x24 centimetara su bile raspoređene dijagonalno, dok su one formata 24x12 centimetara bile u pravokutnom rasporedu. Također je utvrđeno da je gotički pod imao ukrasne obrube podnih polja sastavljene od dijagonalno presječenih trokutnih dijelova opeka koje su bile formata 24x24 centimetara (sl.25). Gotički je pod bio i naknadno probijen u nekim dijelovima što je po mišljenju Ž. Tomičića bio rezultat stavljanja stupova, a u tim su probojima otkrivena tri kamena ulomka gotičke profilacija koje su vjerojatno pripadala trijumfalnom luku.¹⁰² Ž. Tomičić dalje piše da je u sloju ispod gotičkog poda pronađen i novčić ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina (1458.-1490.), te da su u južnom dijelu svetišta crkve bili koncentrirani dječji grobovi iz brončanog doba (sl. 26).

¹⁰¹ TOMIČIĆ, 2004: 68.

¹⁰² TOMIČIĆ, 2004: 69.

Slika 25. Ukasni obrub podnih polja sastavljen od dijagonalno presječenih trokutnih dijelova opeka formata 24X24 centimetara.

Slika 26. Ukopi dječjih grobova iz brončanog doba u južnom dijelu svetišta.

Arheološkom je sondom koja se nalazila izvan tlocrta crkve bio obuhvaćen ulaz u sklop samostana koji se sa sjeverne strane naslanjao na crkvu.¹⁰³ Njom je otkriven nedostatak kamenog praga poznatog iz istraživanja iz 1968. godine koji je, tvrdi Ž. Tomičić bio uklonjen naknadnim polaganjem gromobranskog uzemljenja. Arheološkom je sondom u klaustu otkriven i južni zid dvorišta s vjerojatnim ulazom u samostansko dvorište gdje su otkrivena dva ulomka kamenih konzola koje su pripadale gotičkom svoda klaustura.¹⁰⁴

Kako bi se prikupili podaci o ostacima gotičkog poda istraživači su odlučili da se nakon pokusnog sondiranja pristupi skidanju baroknog poda. Tako je otkriveno da su gotičke opeke u lađi crkve bile postavljene dijagonalno, no nisu se dodirivale vrhovima kao opeke u svetištu crkve, već su opeke novog reda počinjale u odnosu na opeke prethodnog reda pomaknute za jednu trećinu. Isto je tako otkriveno i da su kvadratne gotičke opeke pored velike južne kapele bile postavljene usporedno s uzdužnim zidom.¹⁰⁵

Ovim je arheološkim istraživanjem, tvrdi Ž. Tomičić dobivena relativno jasna slika izvornog stanja sakralnog objekta, materijalnim je svjedočanstvima potkrijepljena konstanta svetog mjesta te je stvorena predodžba o počecima života na prostoru Voćina. Isto su tako i prepoznate neke od, do tada, nepoznatih činjenica: upoznavanje slojevitosti položaja na kojem se oblikovao srednjovjekovni sakralni gotički objekt, otkrivanje starije razine podnice od kvadratnih opeka iz razdoblja gradnje gotičke crkve, otkrivanje detalja likovnog oblikovanja

¹⁰³ TOMIČIĆ, 2004: 70.

¹⁰⁴ TOMIČIĆ, 2004: 70.

¹⁰⁵ TOMIČIĆ, 2004: 70.

poda lađe i svetišta i ulomaka gotičke kamene plastike (svodna rebra, konzole), te pronalaženje ukopa unutar crkve. Po mišljenju Ž. Tomičića, u istraživanjima tokom 2002. godine nisu obavljena ona u preostalim dijelovima svetišta i lađe te unutar tlocrta samostanskog kompleksa, a koja su, kako tvrdi, bila prijeko potrebna:

*„Izostala su istraživanja uokolo crkve, potom u tzv. kapitularnoj dvorani samostana i u samostanskom sklopu, pa je na taj način arheologiji uskraćeno više dragocjenih detalja, važnih pri izradi projekta obnove, ali i za ukupno razumijevanje spomeničkog nasljeđa Voćina (...), a predviđenom žurnom obnovom crkve (...) najvjerojatnije su trajno onemogućena sva takva buduća istraživanja.“*¹⁰⁶

Posljednje arheološko istraživanje crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu provedeno je 2008. godine, a proveo ga je Institut za arheologiju iz Zagreba.¹⁰⁷ Istraživanje je provedeno u prostoriji sjeverno od zvonika u istočnom dijelu samostanskog kompleksa, a njime je istražena površina od 60 kvadratnih metara.¹⁰⁸ Kako tvrdi K. Jelinčić, jedna od autora članka *Voćin – crkva Pohoda Blažene Djevice Marije*, istraženi je prostor bila pravokutna prostorija dimenzija 6.85 x 6.85 x 7.20 x 5.76 metara (istok-jug-zapad-sjever), koja je imala vrata koja su vodila u zvonik crkve te apsidu na istočnoj strani.¹⁰⁹

U jugoistočnom su dijelu spomenute prostorije pronađeni ostaci gotičkog poda koji su se nalazili ispod sloja sitne šute i ukopa. Gotički je pod bio napravljen od sloja vapna i sitnog šljunka koji je na vrhu bio zaglađen i ukrašen motivom rombova bojanih plavom i crvenom bojom, dok je podloga bila bijela. Rombovi su bojeni tako da su u kombinaciji s bijelom podlogom odavali dojam trodimenzionalno postavljenih kocki poslaganih jedna na drugu i jedna pored druge u beskonačnom nizu. Sam je pod bio većim dijelom oštećen urušavanjem stropa i zidova prostorije tako da su spomenuti ukrasi bili najbolje očuvani uza same zidove prostorije, a posebno uz sjeverni zid.¹¹⁰

Zidovi ove prostorije, kako tvrdi K. Jelinčić su bili građeni od obrađenog i neobrađenog kamena i žbuke, a na nekim su dijelovima pronađeni i ostaci bijele zidne žbuke. Prostorija je u zidu sjeverno od zvonika, a južno od apside imala ugrađenu kamenu strukturu koja je na istočnom dijelu imala uklesan odvod. Budući da je spomenuta kamena struktura imala

¹⁰⁶ TOMIČIĆ, 2004: 70.

¹⁰⁷ Arheološko istraživanje je provedeno u razdoblju od 18.-28. studenog 2008. godine u okviru programa projekta „Voćin, Arheološki lokalitet franjevački samostan“ kojeg je podupiralo Ministarstvo kulture RH, Požeška biskupija, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel u Požegi te Institut za arheologiju koji je i proveo istraživanje.

¹⁰⁸ JELINČIĆ, 2009: 54.

¹⁰⁹ JELINČIĆ, 2009: 55.

¹¹⁰ JELINČIĆ, 2009: 56.

uklesani recipijent, K. Jelinčić je pretpostavila da je ne tom mjestu postojao umivaonik koji se upotrebljavao u liturgijske svrhe.¹¹¹

Budući da predmeti pronađeni u slojevima iznad gotičkog poda nisu otkrili karakter prostorije, istraživači su bili primorani donijeti zaključak o njenoj uporabi na temelju novootkrivenih saznanja. Ta su saznanja sadržavala činjenice da se radi o prostoriji koja je imala apsidu na istočnoj strani, da je bila vratima vezana uz zvonik, a ne sa samostanom te da je sadržavala umivaonik. Iz tih su razloga, kako tvrdi K. Jelinčić istraživači zaključili da se radilo o kapeli koja je stradala za vrijeme turske okupacije, a kasnije više nije obnovljena.¹¹²

3.2. Metoda obnove crkve Pohoda Blažene Djevice Marije

Budući da je crkva Pohoda Blažene Djevice Marije bila ratom razoren spomenik, njoj se obnovi pristupilo metodom faksimilske rekonstrukcije koja je, tvrdi V. Bedenko, po svim načelima suvremene zaštite kulturnih dobara legitimna metoda obnove spomenika razorenih u ratu. Riječ je o metodi koja se uz *novu izgradnju* ubraja u postupke očuvanja graditeljskog nasljeđa rekonstrukcijom.¹¹³

Za razliku od metode nove izgradnje usklađene s povijesnim ambijentom kojoj se pristupa iz urbanističkih razloga zadržavanja uličnog gabarita, prostornog definiranja trgova ili nekog drugog gradskog prostora, metodi faksimilske rekonstrukcije se pristupa zbog „...fizičke restitucije pojedinačnog vrijednog objekta.“¹¹⁴ Ona je, po riječima T. Marasovića:

„...postupak, kojim se samo u iznimnim slučajevima vraća povijesnoj građevini ili povijesnoj cjelini prvobitni izgled, odnosno izgled jedne ili više njenih razvojnih faza, što ga je ta građevina ili cjelina u potpunosti ili u većem dijelu izgubila naglim ili postepenim rušenjem. Naziv „faksimilske“ rekonstrukcije upotrebljava se zato da bi se naglasila osnovna karakteristika takve obnove, a to je vjerna reprodukcija prvobitnog odnosno ranijeg stanja. Do primjene faksimilske rekonstrukcije u suvremenoj se konzervatorskoj praksi dolazi samo u iznimnim slučajevima i to: kad je autentična građevina ili cjelina naglo porušena (u ratnom razaranju, prilikom elementarne nepogode ili nekim drugim naglim uzrokom), a postoje izrazite kulturne, estetske, političke, kultne ili druge potrebe da se ona obnovi prema prvobitnom, odnosno ranijem izgledu;

¹¹¹ JELINČIĆ, 2009:56.

¹¹² JELINČIĆ, 2009:57.

¹¹³ MARASOVIĆ, 1985: 146.

¹¹⁴ MARASOVIĆ, 1985:151.

*kad takva obnova, bez obzira na vrijeme ili način rušenja autentičnog graditeljskog dobra, ima istaknuti kulturni, odgojni ili drugi značaj.*¹¹⁵

Metoda (faksimilske) rekonstrukcije, kao što je već rečeno, nije rijedak slučaj u modernom svijetu, a razlozi obnove voćinske crkve nisu bez presedana. Tako su u rekonstrukciji bazilike Svetog Pavla izvan zidina i crkve Pohoda Blažene Djevice Marije mogu pronaći mnoge sličnosti.

Sveti Pavao izvan zidina, Rim, Italija

Slika 27. Sveti Pavao izvan zidina nakon požara 1823. godine

Sveti Pavao izvan zidina je bazilika koju je dao izgraditi car Konstantin u IV. stoljeću, a budući da je bila podignut na grobu sv. Pavla, imala je veliko značenje kao vjersko središte i mjesto hodočašća. Kada je u noći s 15. na 16. lipanj 1823. godine izbio požar u drvenom stropu, crkva je izgorjela te se ubrzo postavilo pitanje obnove (sl.27).¹¹⁶

Pristupiti rekonstrukciji ili novogradnji građevine koja je za ljude toga doba bila primjer spoja ranokršćanske srednjovjekovne umjetnosti je bila dilema oko koje se raspravljalo. Budući da se to dogodilo za pontifikata pape Lava XII. njegova je odluka o tome kako i na koji način će se obnoviti bazilika bila konačna. Iako se zanimao i za moderno rješenje arhitekta Giuseppe Valadier koji je predlagao samo obnovu transepta koji bi vršio funkciju crkve dok bi se glavni brod ostavio nepokrivenim i konzervirao kao ruševina, papa se ipak odlučio za projekt arhitekta Pasqualea Bellija te ga je 1825. godine imenovao i glavnim arhitektom.¹¹⁷ Iako je P. Belli baziliku želio vratiti u oblik u kakvom je bila prije požara, njegov je rad izazvao kritike kada je odlučio srušiti izvorne dijelove koji su ostali stajati nakon požara: trijumfalni luk, transept, glavni portal, zvonik te arkade glavnog broda. Nakon njegove smrti 1833. godine, glavni arhitekt je postao Luigi Poletti, a za papu je izabran Grgur XVI. L. Poletti je odlučio podignuti novi portal u baroknom stilu te ga priključiti na sjevernu stranu transepta, čime je pokazao da uvažava i vrijednost nekih drugih stilova, a također je nastavio i s P. Bellijevom praksom te je uklonio staro pročelje koje nije bilo oštećeno. Iako nakon obnove bazilika nije

¹¹⁵ MARASOVIĆ, 1985: 146.

¹¹⁶ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 232.

¹¹⁷ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 233.

Slika 28. Sveti Pavao izvan zidina s otvorenim drvenim krovštem.

Slika 29. Sveti Pavao izvan zidina s kasetiranim stropom postavljenim nakon

imala mnogo izvornih dijelova, njeni su se kameni elementi upotrebljavali kao građevni materijal te su bili postavljeni u pod i zidove crkve. Arhitekti crkve Svetog Pavla izvan zidina su se odlučili i za jedno odstupanje od izvornog nacrt, a to je postavljanje kasetiranog stropa umjesto otvorenog drvenog krovšta (sl.28. i 29). Iako je kao razlog tome L. Poletti naveo prevenciju protiv požara, autori tvrde da su tu odluku donijeli donatori obnove.¹¹⁸ Tako je unutrašnje uređenje bazilike Svetog Pavla izvan zidina nakon njenog završetka, tvrde autori, izazvalo podijeljeno mišljenje javnosti.

Sveti Mihael u Hildesheimu, Njemačka

Obnove građevina srušenih tijekom rata su postale česta pojava koja je dosegla vrhunac nakon Drugog svjetskog rata. Jedan od primjera je benediktinska samostanska crkva Svetog Mihaela u Hildesheimu. Riječ je o jednoj od najpoznatijih crkava izgrađenih iz otonskog razdoblja koju je dao graditi biskup Benward, a čija je gradnja trajala od 1010. do 1033. godine.¹¹⁹ Vanjštinu crkve Svetog Mihaela je odlikovala simetrična gradnja s dvije apside i transeptom na istoku i zapadu od kojih svaki ima po jedan kružni toranj na krajevima i masivni četvrtasti toranj na sredini čime je, tvrde autori, uvrštena u najpoznatije primjere otonske arhitekture. Nakon bombardiranja Hildesheima 22. ožujka 1945. godine crkva je gotova cijela uništena, dok su dijelovi interijera po kojima je Sveti Mihael bio poznat uspjeli ostati sačuvani (sl.30). Kada je 1947. godine odlučeno da se crkva Svetog Mihaela obnovi, došlo je do pitanja koji

¹¹⁸ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 134.

¹¹⁹ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 240.

povijesni sloj obnoviti budući da je spomenutoj građevini nekoliko puta mijenjana srednjovjekovna gradnja.¹²⁰ Najznačajnija od tih promjena dogodila se 1679. godine kada su toranjevi transepta dobili barokne krovove kojima je 1907. godine bio ponovno vraćen prvotni izgled.¹²¹ Kada je, 1947. godine započela rekonstrukcija crkve Svetog Mihaela, radovi su se prvo odvijali u njegovoj unutrašnjosti, a glavni je arhitekt bio Walter Blaich kojem su za obnovu ove građevine služili dokumenti iz 1650ih godina. Tokom rekonstrukcije dolazilo je, tvrde autori, do prekida radova zbog opasnosti od urušavanja, no crkva je najzad svečano otvorena 26. lipnja 1960. godine. Obnovom koju je vodio W. Blaich je crkvi Svetog Mihela vraćen izgled koji je imala prije rušenja 1945. godine čime se, tvrde autori, uvažila vrijednost njezinog romaničko ali ne i baroknog sloja (sl.31). Sveti Mihael je najzad 1985. godine bio uvršten i u UNESCO-vo kulturno nasljeđe.

Slika 30. Sveti Mihel nakon razaranja u II. svjetskom ratu.

Slika 31. Sveti Mihael u Hildesheimu danas.

¹²⁰ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 240.

¹²¹ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 240.

Frauenkirche, Dresden, Njemačka

Slika 32. Frauenkirche nakon rušenja.

obnova započela 1994. godine pod vodstvom arhitekta Eberharda Burgera, a novce za obnovu su sakupljale lokalne i internacionalne dobrotvorne zaklade kao što su Britis Charity i Dresden Trust. Budući da je Frauenkirche godinama bila samo gomila građevnog materijala, prvo se počelo s iskopavanjem kamenih elemenata, a svaki je kamen izmjeran i

Slika 33. Frauenkirche nakon rekonstrukcije.

Grādevina koja je nakon svog rušenja rekonstrukciju čekala pedeset godina bila je Frauenkirche (crkva Naše Gospe) u Dresdenu. Djelo arhitekta Georgea Bōhra koja je građena od 1720.-1740. godine bila je remk-djelo barokne arhitekture.¹²² Kada je u veljači 1945. godine srušena zračnim napadom, postala je, tvrde autori, spomenik rata koji je zbog politike DDR-a čekala svoju obnovu pedesetak godina (sl.32). Najzad je

dokumentiran.¹²³ Potom je slijedila obnova baroknog sloja koja je bila moguća zbog postojanja dokumentacije o izvornom izgledu crkve. S obzirom na to da je 3 800 kamenih elemenata bilo u dobrom stanju, odlučeno je da se oni anastilozom ugrade u novu građevinu i to tako da se svojom tamnom površinom razlikuju od novih, bijelih dijelova čime je, tvrde autori, istaknuta njihova autentičnost. Obnova je završila postavljanjem križa na kupolu crkve kojeg je izradio engleski kipar Alan Smith, sin jednog od bombardera, čime je skulptura postala simbol pomirenja.¹²⁴ Frauenkirche je posvećena 2005. godine, a njezina je obnova postala simbolom obnove Dresdena i ujedinjene Njemačke (sl. 33).

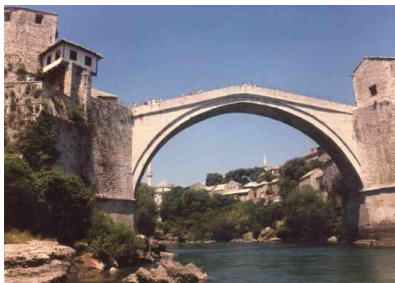
¹²² STUBBS, MAKAS, 2011: 210.

¹²³ STUBBS, MAKAS, 2011: 224.

¹²⁴ STUBBS, MAKAS, 2011: 224.

Slika 34. Stari most nakon rušenja.

Slika 35. Stari most u Mostaru nakon obnove.

od 1998.-2004. godine, a Hrvatska je novčano sudjelovala u rekonstrukciji. Most se rekonstruirao u cijelosti na temelju sačuvanih fotografija. Iako je kamenje koje je palo u rijeku Neretvu za vrijeme eksplozije iz rijeke izvađeno, nije ugrađeno u rekonstruirani most (sl.35). Umjesto toga, je u blizini aerodroma otvoren kamenolom, a jedino su, tvrde autori, stube izvedene u izvornom materijalu. Otvaranje mosta je bio trijumf kojeg je sa zanimanjem pratio cijeli svijet kao simbol pomirenja zaraćenih strana.¹²⁷

Povezanost Starog mosta i voćinske crkve je očita budući da su obje građevine bile žrtve rata i netrepeljivosti koja je stoljećima prevladavala na području Balkana. Osim toga, Stari je most

Na Balkanu postoji jedna građevina čije je rušenje 9. studenog 1993. godine pobunilo javnost (sl.34). Rušenje Starog mosta u Mostaru je postalo simbol ratova na prostoru bivše Jugoslavije, netrepeljivosti muslimanskog i kršćanskog svijeta te pokušaja istiskivanja muslimanske povijesti s tog područja.¹²⁵ Riječ je o građevini koja je predstavljala simbol grada te priznati spomenik Balkana uz kojeg su se vezivale brojne legende. Izgradio ga je jedan od najvećih osmanskih arhitekata Hajrudin čiji je učitelj bio još poznatiji arhitekt Sinan, za vrijeme vladavine Sultana Sulejmana Veličanstvenog od 1557. do 1566. godine. Most je osim svoje bogate povijesti bio jedinstven i zbog svoje konstruktivne zahtjevnosti te izgleda kojeg je sačinjavao elegantan luk dug 29 metara, a visok 19 metara. Isto je tako bio i turistička atrakcija jer ga je godišnje posjećivalo i preko milijun turista svih vjera i nacija.¹²⁶ Iz tih se razloga nakon Datonskog sporazuma pristupilo obnovi mosta, koji je prema autorima, predstavljao simbola grada. Obnova je trajala

¹²⁵ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 328.

¹²⁶ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 328.

¹²⁷ NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 329.

bio simbol Mostara bez kojeg, kao što je slučaj i kod voćinske crkve, slika grada nikad ne bi bila ista.

Rekonstrukciji crkve Pohoda Blažene Djevice Marije pristupilo iz razloga koji su bili od presudne važnosti za obnovu gore navedenih građevina. Metoda obnove je, kao što sam prikazala u gore navedenom tekstu bila univerzalna, no sam se način izgradnje razlikovao od građevine do građevine.

Budući da su obnove iz XVIII. i XX. stoljeća, po mišljenju V. Bedenka, bile bez arhitektonskih ambicija, skromne s obzirom na ostala restauriranja u neogotičkom stilu te bez većih umjetničkih vrijednosti, projektanti rekonstrukcije voćinske crkve iz Zavoda za graditeljsko nasljeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, su odlučili da se, po uzoru na obnovu iz 1960ih, obnovi samo izvorni gotički sloj građevine.¹²⁸

Kako bi se svi originalni dijelovi koji nisu uništeni mogli sačuvati i konzervirati, projektanti obnove V. Bedenka i Boris Vučić –Šneperger su odlučili da oni dijelovi voćinske crkve koji su još stajali, a to su bili dio zida svetišta i južnog pročelja te veći dio zvonika, postanu sastavni dio obnovljene crkve, a isto se trebalo dogoditi i s kamenim arhitektonskim detaljima koji su za vrijeme eksplozije pali, ali su se unatoč tome nalazili u dobrom stanju.¹²⁹

Ovi su projektanti također odlučili da se porušeni dijelovi crkve Pohoda Blažene Djevice Marije strogo rekonstruiraju do svoje izvorne visine, koja odgovara visini iz obnove krajem 1960ih, te da se uništeni dijelovi kamene arhitektonske plastike, kao i rebra koja su izvan funkcije rekonstruiraju faksimilno. Budući da je svod nad lađom i svetištem bio novi dio arhitekture, projektanti su odlučili da ga izvedu u oblicima izvornog gotičkog svoda, ali tako da bude vidljivo da je rezultat moderne rekonstrukcije, a ne sačuvani dio povijesne građevine što bi se postiglo time da se u lađi crkve ne rekonstruiraju rebra, dok bi u svetištu rebra postojala, ali bi bila odvojena od plohe zida.

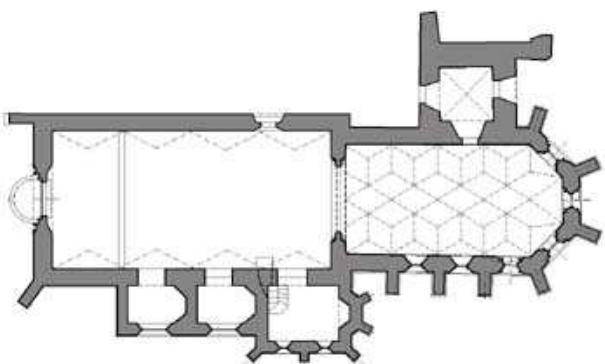
¹²⁸ BEDENKO, 2000:72.

¹²⁹ BEDENKO, 2000:72.

3.3. Rekonstrukcija crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije

Detaljnom rekonstrukcijom voćinske crkve bavio se Vladimir Bedenko u svom radu *Arhitektura župne crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije*, objavljenom u knjizi *Povijesna i kulturna baština Voćina* 2000. godine.¹³⁰ Nakon kratkog uvoda o povijesti Voćina i crkve te nakon pregleda povijesti razaranja i obnova crkve, V. Bedenko se posvetio rekonstrukciji crkve Pohodenje Blažene Djevice Marije i to tako da je najprije krenuo od tlocrta, nastavio s analizom unutrašnjosti, kapela, svoda te vanjskog izgleda crkve.

Tlocrt voćinske crkve je okarakterizirao kao standardni tlocrt franjevačke crkve koji se sastoji od lađe široke 9,40 metra te duge 18,90 metra i izduženog poligonalno zaključenog svetišta koje je s lađom bilo povezano užim i nižim trijumfalnim lukom (sl.36). Budući da je dužina

Slika 36. Rekonstrukcija tlocrta crkve PBDM prema Vladimiru Bedenku.

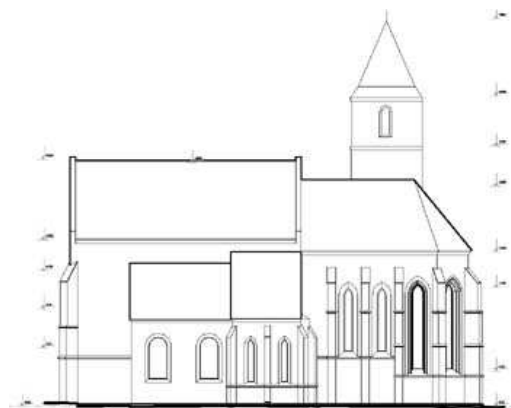
svetišta crkve iznosila 14,75 metra, a širina 7,50 metra, V. Bedenko je zaključio da je ono dva puta dulje nego šire. S južne strane lađe voćinska je crkva imala tri kapele za koje V. Bedenko tvrdi da je jedna bila viša od trijumfalnog luka, a uz nju su se nalazile dvije manje. Kapele su imale velike otvore kojima su bile povezane s lađom. Glavni ulaz crkve

se nalazio na zapadnoj strani, a V. Bedenko tvrdi da je crkva imala i dvojna vrata koja su ju vezala sa samostanom od kojih su ona na lađi crkve vodila u klaustar, dok su ona koja su se nalazila u svetištu crkve vodila u samostan, ali kroz prizemlje tornja (sl. 37, 38).¹³¹ V. Bedenko tvrdi da je unutrašnjost voćinske crkve bila određena kontrastom osvjetljenja u lađi i u svetištu iz razloga što je lađa bila osvjetljena samo kroz rozetu koja se nalazila iznad portala te indirektno kroz prozore kapela, dok je svetište imalo šest velikih prozora, tri na zaključnom poligonu i tri na južnom zidu, od kojih je dolazila svjetlost (sl.39, 40). Četiri istočna prozora svetišta, tvrdi V. Bedenko, su imala nizak parapet i bogatu profilaciju, dok su dva prozora na

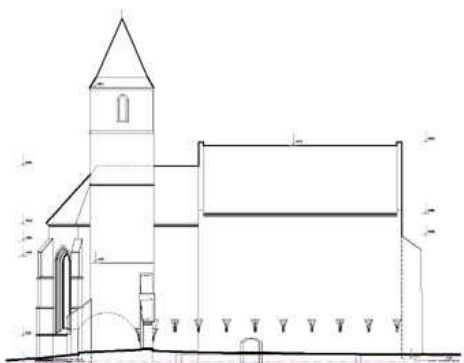
¹³⁰ ŠUVAK, 2000: 41-76.

¹³¹ BEDENKO, 2000: 57.

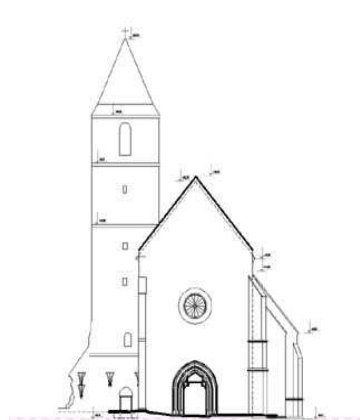
južnom zidu do lađe bila postavljena vrlo visoko i nisu imala profilirane okvire.

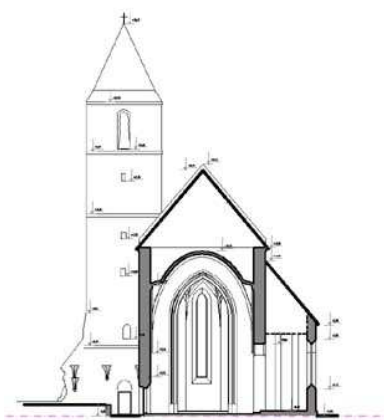
Slika 37. Južne strane crkve prema V. Bedenku.

Slika 38. Sjeverna strana crkve prema V. Bedenku.

Slika 39. Rekonstrukcija pročelja crkve prema V. Bedenku.

Slika 40. Poprečni presjek crkve prema svetištu prema V. Bedenku.

Autor spominje da je Dijana Sekulić Gvozdanović razmatrala mogućnost postojanja sedmog prozora u svetištu crkve jer ga je ucrtala na snimak iz 1967. godine, no zbog nedostatka podataka u sačuvanoj dokumentaciji, V. Bedenko tu hipotezu nije mogao potvrditi.¹³²

Crkva je u svetištu imala dvije gotičke niše od kojih se jedna nalazila u četvrtom polju svetišta pod prozorom južnog zida te je, tvrdi V. Bedenko bila natkrivena gotičkim svodom s tri luka, a do nje se u jugoistočnom zidu nalazila druga niša čiji je donji dio ostao sačuvan nakon razaranja. Crkva je imala i dvije niše u sjevernom zidu lađe koje su imale gotičke nadvoje. V. Bedenko se u daljenjem tekstu ponovno vratio na već spomente kapele za koje tvrdi da su s

¹³² BEDENKO, 2000:57.

lađom bile povezane trima visokim otvorima natkrivenima polukružnim lukom, a koji su se nalazili u drugom, trećem i četvrtom polju južnog zida lađe. Velika je kapela imala stube koje su kroz zid lađe vodile u baroknu propovjedaonicu.¹³³ Za njih je V. Bedenko pretpostavio da su, iako su bile upotrebljavane u baroku, potjecale od gotičke propovjedaonice.

Svaka od tri kapele je na istočnom zidu imala malu poligonalnu apsidu, od kojih je ona u većoj kapeli izlazila iz zida te je imala ugaone potpornjake koji su je podržavali dok su ostale dvije apside bile upisane u zid kapela. V. Bedenko je u svom radu tvrdio da postoje dvojbe o vremenu nastanka spomenutih kapela koje nije moguće riješiti bez analize strukture zida i temelja. Tako autor tvrdi da su kapele mogle biti sagrađene istovremeno s lađom, ali i dodane između potpornjaka tokom gradnje, a postoji i mogućnost da je veća kapela sagrađena istovremeno s lađom, dok su manje dodane naknadno.¹³⁴

Sa sigurnošću se nisu mogli rekonstruirati ni prozori kapela. Do rušenja u Domovinskom ratu sve su tri kapele imale jednake prozore koji su bili otvoreni za vrijeme obnove 1927. i 1928. godine na mjestu manjih prozora, no ta rekonstrukcija tvrdi V. Bedenko nije sa sigurnošću pouzdana budući da su prozori na manjim kapelama obnovljeni prema rupama u zidu, dok je onaj na velikoj kapeli otvoren prema analogiji.¹³⁵

Autor je još zaključio i da na sredini južnog zida velike kapele izvorno nije mogao postojati prozor, nego da su se na tom mjestu nalazila dva uža prozora. To je argumentirao tako što se točno ispod spomenutog prozora nalazio dio potpornjaka te je zaključio da se sa njegove svake strane morao nalaziti jedan uski prozor.¹³⁶ Budući da je istraživanjem crkve bio pronađen kamen okvira prozora koji je bio ugrađen u zid kao građevni materijal, a pripadao je jednoj od kapela, V. Bedenko je zaključio da su prema tome prozori jedne ili svih kapela imali profilirane okvire što bi značilo da je rekonstrukcija prozora voćinske crkve između dva svjetska rata bila netočna jer su tada na kapelama bili izvedeni tako da su imali jednostavne okvire. V. Bedenko, je u svom radu pristupio detaljnoj analizi dijelova voćinske crkve pa tako i prozorskim otvorima na kapelama, za koje je na kraju zaključio da se ipak ne mogu rekonstruirati sa sigurnošću.¹³⁷

Govoreći o svodovima crkve Pohoda Blažene Djevice Marije, na početku valja napomenuti da je njihove ostatke crkva sačuvala do razaranja u Domovinskom ratu. Po

¹³³ BEDENKO, 2000: 57.

¹³⁴ BEDENKO, 2000: 58.

¹³⁵ BEDENKO, 2000: 58.

¹³⁶ BEDENKO, 2000: 58.

¹³⁷ BEDENKO, 2000: 58.

riječima V. Bedenka, ti su se ostaci u obliku kamenih rebara koji su bili ugrađeni u zid nalazili u svetištu, lađi, kapelama, zvoniku, klastru te prostoriji uz istočni zid klastra dok su slobodna rebra iznad spomenutih prostorija pala te do 2000. godine niti jedan komad nije pronađen.¹³⁸

Svaka prostorija u crkvi i samostanu je imala drugačiji svod: međusobno različiti mrežasti svodovi su se nalazili u svetištu i u lađi crkve, dok su u kapelama i klastru bili različiti zvjezdasti svodovi. Svodove s isprepletenim rebrima koja su izravno izlazila iz zida imali su svetište, lađa i veća kapela dok su u klastru bili zvjezdasti svodovi s rebrima koja su s konzole lepezasto izlazila u prostor.¹³⁹

Autor tvrdi da se ne može sa sigurnošću utvrditi kakvi su bili svodovi u malim kapelama no, analizirajući fotografiju rebara u kapelama koju je snimila S. Gvozdanović 1967. godine pretpostavio je da se radilo o jednostavnom lepezastom svodu iz razloga što su male kapele veličinom odgovarale poljima klastra. Isto je tako zaključio da su u srednjoj kapeli rebra izlazila iz kutova apside na način sličan kao rebra u poligonu svetišta.

Iako je klastrar imao lepezasti svod, autor tvrdi da se u dvama poljima klastra koja su se nalazila u proširenju između istočnog zida lađe, sjevernog zida svetišta i tornja, nalazio četverodjelni križno - rebrasti svod kakvog je imalo i prizemlje zvonika.

U poglavlju koje se bavi naručiteljima i vremenom nastanka voćinske crkve sam spomenula V. Bedenka i njegovu teriju o sličnosti svoda u svetištu crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije s tzv. Osvaldovskim svodom u svetištu zagrebačke katedrali. Jedina je razlika između ova dva svoda, tvrdi V. Bedenko, u tome što je svod u svetištu zagrebačke katedrale, zbog različitih duljina polja, bio nepravilan dok je svod u svetištu voćinske crkve bio potpuno pravilan. Autor je isto tako zaključio da je tlocrt kora voćinske crkve bio lako projektiran zbog toga što je odnos širine crkve i duljine polja svoda bio takav da je omogućio tlocrtno građenje mreže rebara pod kutem od 30 stupnjeva te se iz tog razloga mogao sa sigurnošću rekonstruirati.¹⁴⁰

No problem svoda u lađi voćinske crkve nije bilo lako riješiti. Autor tvrdi da svod u lađi crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije nije bio niti, lepezasti, niti riedovski svod kako je mislio Gj. Szabo. Tu je tvrdnju V. Bedenko opravdao tako što su iz svakog ležaja svoda, koji su bili potpuno sačuvani, izlazila po dva rebra u prostor, što je bilo nedovoljno za mrežasti, zvjezdasti i riedovski svod za koje je potrebno da iz ležaja svoda izlaze tri, četiri ili pet rebara.

¹³⁸ BEDENKO, 2000: 58.

¹³⁹ BEDENKO, 2000: 60.

¹⁴⁰ BEDENKO, 2000: 60.

Iz krivulje rebara svoda u lađi, tvrdi V. Bedenko, se može s velikom sigurnošću rekonstruirati ploha svoda, ali ne i mreža rebara na toj plohi. Stoga autor pretpostavlja dvije varijante mreže rebara, onu s naizmjeničnim i onu s paralnim uzdužnim rombovima.¹⁴¹

Rekonstrukcija svoda klaustara, tvrdi V. Bedenko, mogla se izvesti s velikom točnošću jer se, osim na proširenju klaustara koje je bilo nadstvođeno križno-rebrastim svodom, radilo o standardnom zvjezdastom svodu od kojeg su do Domovinskog rata ostali sačuvani počeci rebara. Ti su se počeci nalazili u južnom krilu klaustara te su se sastojali od konzola iz kojih se lepezasto širilo po pet rebara koja se nisu preklapala. Autor je stoga pretpostavio da se svod sastojao od poprečnog rebara i dijagonalnih rebara. Poprečno rebro je bilo okomito na zid te je djelilo kalustar na kvadratična polja od kojih je svako imalo ležaj s po dva rebara koja su izlazila pod jednakim kutom. Dijagonalna rebara su izlazila sa susjednih ležaja te su se dva po dva spajala u prostoru dok su im nasuprotni vrhovi bili međusobno spojeni rebrima koja su u tjemenu svoda tvorila križ čiji su krakovi bili paralelni sa stranicama polja svoda (sl.45.).

Govoreći o izvornoj gotičkoj vanjštini crkve Pohoda Blažene Djevice Marije, V. Bedenko tvrdi da je ona do razaranja 1991. godine bila dobro očuvana. U svom se opisivanju autor najprije počeo baviti izvornom visinom zida koja se mijenjala tokom obnova u XVIII. st. i u sedamdesetim godinama XX. st., a za koju kaže da je vjerojatno bila oko metar viša od one koju je crkva imala nakon barokne obnove te čiji se točan iznos nije spominjalo.

Kao što je V. Bedenko spomenuo prilikom rekonstrukcije prozora kapela, voćinska je crkva imala potpornjake i to dva na uglovima zapadnog pročelja, sedam na istočnoj i južnoj strani svetišta te pet manjih koji su se nalazili na većoj kapeli. Potpornjaci su imali lice od klesanca dok su im strane bile žbukane.

Voćinska je crkva, tvrdi autor, imala vijence koji su, do razaranja u Domovinskom ratu, na južnom pročelju i oko svetišta dijelom bili sačuvani dok je sokl sačuvan i danas. Dno klupčica koje su se nalazile na četirima prozorima svetišta se po tvrdnjama V. Bedenka, nastavljalo u vijenac koji je tekao zidom do tornja te je ulazio pod zid tornja što je dokazano restauratorskim sondiranjem 1999. godine.¹⁴² Dalje se nastavljao na potpornjake koji su se nalazili na svetištu i na istočni potpornjak na južnom zidu lađe od kojeg je vijenac koji je dalje tekao bio više postavljen jer se nastavljao na klupčice viših prozora. Iako je taj vijenac, po tvrdnjama autora, bio prekinut jer ga kapele nisu imale, on se nastavio od južnog zida lađe sve do jugozapadnog ugaonog potpornog stupa na pročelju crkve. Vjerojatno se, tvrdi V.

¹⁴¹ BEDENKO, 2000: 61.

¹⁴² BEDENKO, 2000: 63.

Bedenko, vijenac nalazio i na sjeverozapadnom ugaonom potpornjaku na kojem se nalazio i spomenuti viši vijenac jugozapadnog potpornjaka, ali ga nije bilo na zapadnom pročelju crkve.¹⁴³

Autor spominje i kordonski vijenac koji se zajedno s još dva vijenca nalazio na pet istočnih potpornjaka svetišta. Srednji je vijenac na tim potpornjacima bio nešto viši od klupčica viših prozora dok se gornji vijenac nalazio na mjestu gdje su se potpornjaci sužavali i uvlačili. Kordonski se vijenac, tvrdi autor, protezao od zida svetišta preko zidova apside do potpornjaka kapele do malih kapela, a bio je niži od vijenca na svetištu.¹⁴⁴

Iako je apsida velike kapele u baroknoj obnovi s vanjske strane bila popravljena kao obla, jasni tragovi su, tvrdi V. Bedenko, ukazivali na to da je ona izvorno imala poligonalan oblik. Krov voćinske crkve je izvorno bio u dva dijela od kojih je onaj nad lađom, tvrdi autor, bio viši od onog koji se nalazio nad svetištem dok su kapele imale jednostrešan krovni pokrov. Plohu krovnog pokrova je nadvisivao zabatni zid na pročelju crkve i zid iznad trijumfnog luka koji se nalazio između lađe i svetišta.¹⁴⁵

Voćinska je crkva imala toranj čiji nam izvorni izgled, tvrdi V. Bedenko, nije poznat premda spomenuti autor ne izuzima mogućnost da je do Domovinskog rata toranj sačuvao svoj izvorni oblik.¹⁴⁶ Autor tvrdi da je toranj ispod gornje dvije etaže imao kamene gotičke vijence te jače zidove na sjevernoj i istočnoj strani. U prizemlju je toranj imao veći otvor koji ga je povezivao s klaustrom, a bio je povezan i sa svetištem crkve, te je, kako sam već spomenula, bio nadstvođen križno-rebrastim svodom.¹⁴⁷

¹⁴³ BEDENKO, 2000: 64.

¹⁴⁴ BEDENKO, 2000: 64.

¹⁴⁵ BEDENKO, 2000: 64.

¹⁴⁶ V. Bedenko velikim dijelom do zaključaka dolazi analizom arhivskih fotografija voćinske crkve snimljenih prije Domovinskog rata.

¹⁴⁷ BEDENKO, 2000: 64.

3.4. Obnova kamenih elemenata crkve Pohodeња Blažene Djevice Marije

S obnovom kamenih elemenata voćinske crkve se započelo u lipnju 1995. godine kada se pristupilo razminiravanju prostora crkve te sakupljanju, označavanju i sortiranju svih originalnih kamenih dijelova (sl.17).¹⁴⁸ Tom su prilikom stručnjaci iz Državne uprave za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka sav profilirani kamen složili na četiri gomile koje su se sastojale od: kamenih elemenata dijelova glavnog portala te dijelova svetišta s vrlo razvedenim profilima, elemenata trijumfalnog luka, dijelova prozora kapela koji su imali jednostavniju profilaciju te elemenata rozete, sokla i potpornjaka.¹⁴⁹ Nekim se blokovima nije mogao odrediti položaj na kojem su se nalazili prije razaranja u Domovinskom ratu te su oni tvorili posebnu grupu. Spomenuti su stručnjaci isto tako zaključili da struktura kamena voćinske crkve u cjelini izgleda zdravo te su pristupili izradi dokumentacije koja je sadržavala oznake brojeva od 1-3625. Tim su brojevima bili označeni kameni blokovi, a brojevi su se odnosili na mjesto gdje su blokovi bili pronađeni nakon eksplozije.¹⁵⁰

Po riječima Kamenka Klofutara, krajem 1999. godine, Hrvatski je restauratorski zavod na poziv Konzervatorskog odjela Uprave za zaštitu kulturne baštine u Osijeku izradio troškovnik za sortiranje i restauriranje oštećenih kamenih elemenata kao i troškovnik za izradu nadstrešnice za izvođenje radova na crkvi Pohodeња Blažene Djevice Marije.¹⁵¹ To je rezultiralo postavljanjem drvene nadstrešnice s barakama početkom 2000. godine čime su službeno započeli radovi na restauriranju voćinske crkve (sl.41).

Slika 41. Pogled na drvenu nadstrešnicu i sortirano kamenje 2001. godine.

¹⁴⁸ NADILO, 2005: 352.

¹⁴⁹ ŠUVAK, 2000: 39.

¹⁵⁰ KLOFUTAR, 2005: 101.

¹⁵¹ ŠUVAK, 2005: 101-103.

Izvođač radova bila je firma za specijalne radove u graditeljstvu „ING-GRAD“ d.o.o. iz Zagreba, dok je za nadzornog inženjera postavljena mr. Božica Marić iz zagrebačke firme CONEX.¹⁵² Budući da je od sortiranja i označavanja kamenih elemenata prošlo pet godina, a oni su svo to vrijeme bili izlagani nepovoljnim vremenskim uvjetima, došlo je do propadanja i brisanja oznaka na mnogim blokovima. Isto je tako, prema riječima K. Klofutara, kamen na gradilištu bio presložen bez određenog redosljeda čime je bilo nemoguće pronaći pojedini traženi broj.

S obzirom na spomenuto stanje kamenih elemenata, restauratorski radovi na voćinskoj crkvi su počeli preslagivanjem blokova, dok su svi kameni elementi bili sortirani po tipovima profila i složeni pod nadstrešnicama na gradilištu. O tome koji će se kameni elementi ugrađivati odlučivali su: ing. Boris Vučić - Šneperger s Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ing. Zoran Fumić iz Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture u Požegi i prof. Ratko Ivanušec iz Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture u Osijeku.¹⁵³

Ovi su stručnjaci, tvrdi K. Klofutar odabrane blokove označili slovima A i B, od kojih su oznaku A nosili blokovi koji su bili namijenjeni ugradnji u stanju u kojem su sačuvani dok je za one s oznakom B bilo predviđeno da prije ugradnje prođu minimalnu restauratorsku intervenciju. I blokove s oznakom A kao i one s oznakom B se prilikom izgradnje voćinske crkve trebalo ugrađivati na pozicije između novoklesanih blokova.¹⁵⁴

Budući da niti oko jednog otvora voćinske crkve nisu u cijelosti sačuvani izvorni kameni profilirani elementi, oni su se, prema riječima K. Klofutara morali nanovo isklesati i ukomponirati s originalnim dijelovima. Posebna se pažnja pridala lučnim nadvojima prozora čiji sačuvani blokovi nisu bili klesani te im je središte zakrivljenosti luka bila u jednoj točki čime su oni bili problematični jer ih je bilo teško kombinirati s novim dijelovima.¹⁵⁵

Ni odluka o tome koji će se kamen upotrebljavati kao zamjenski kamen za klesanje nove kamene plastike nije bila laka. Prvo je, prema riječima K. Klofutara, odabran kamen tipa „bihacit“ jer je svojom strukturom dosta sličan originalu te dostupan za nabavu. No „bihacit“ nije ostao najboljim izborom budući da je došlo do konflikta s proizvođačem takvog kamena u Bihaću koji nije bio pouzdan kada je bila u pitanju isporuka većih količina, čime je izbor

¹⁵² KLOFUTAR, 2005: 101.

¹⁵³ KLOFUTAR, 2005: 102.

¹⁵⁴ KLOFUTAR, 2005: 102.

¹⁵⁵ KKLOFUTAR, 2005: 102.

pao na kamen „teneliju“ iz kamenoloma pokraj Mostara s kojim je obnovljen i mostarski Stari most.¹⁵⁶

3.5. Projekt faksimilske rekonstrukcije crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije

O projektu faksimilske rekonstrukcije voćinske crkve kojeg je u cijelosti izradio Zavod za graditeljsko nasljeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te čiji su autori prof. dr. sc. Vladimir Bedenko i mr. sc. Boris Vučić-Šneperger, pisao je Branko Nadilo u svom radu *Obnova, crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije*.¹⁵⁷

Slika 42. Vizualizacija rekonstrukcije crkve, pogled s jugozapada.

U projektu je predviđeno rekonstruiranje crkve u visini koju je imala u srednjem vijeku, a koja je uspostavljena krajem 60-ih godina XX. stoljeća, što bi značilo da je visina crkvene lađe trebala biti viša od visine svetišta. Iz tog razloga je predviđeno da krovšte bude rekonstruirano u dva jednaka dijela, više nad lađom, a niže nad svetištem, da bude jednakih nagiba te prekriveno „biber“ crijepom. Visina zvonika voćinske crkve je, tvrdi B. Nadilo,

¹⁵⁶NADILO, 2005: 353.

¹⁵⁷NADILO, 2005: 347-354.

također predviđena da bude u izvornoj visini odnosno, ona koju je imao prije rušenja u Domovinskom ratu dok je za kapele planirana obnova do visine rebara crkve (sl. 42.)¹⁵⁸

Slika 43. Vizualizacija rekonstrukcije crkve, pogled s jugoistoka.

U projektu su prozori manjih kapela, tvrdi autor, rekonstruirani onako kako je to učinjeno 1928. godine, dok je za veliku kapelu planiran izgled kakav je imala prije turskog razdoblja, sa svih pet potpornjaka. Time je na južnom pročelju predviđeno otvaranje dva prozora, a ne samo jednog kako je bilo za vrijeme obnove 1928. godine, jer je valjalo rekonstruirati središnji potpornjak. Za kapele su, tvrdi B. Nadilo, bili predviđeni zasebni jednostrešni krovovovi koji će se naslanjati na zid crkve, odnosno neće biti spojeni s krovom lađe. Isto je tako bilo predviđeno da male kapele imaju zajednički krov koji bi bio niži od krova velike kapele (sl.43).

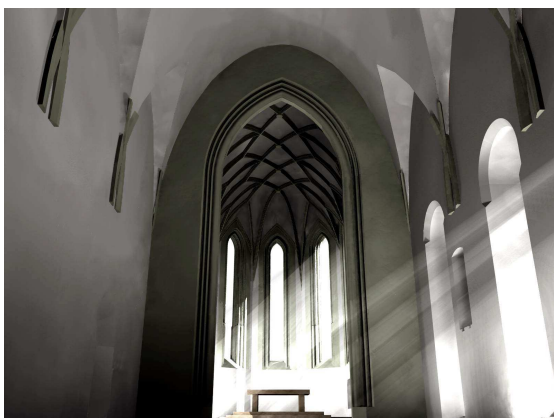
Osim zabata na pročelju koje bi sadržavalo i faksimilski obnovljen glavni portal, autor tvrdi da je bilo previđeno da voćinska crkva ima i začelni zabat koji bi nad trijumfalnim lukom odvajao krovšte i svetište, a radi postizanja što veće autentičnosti, predviđeno je da oba zabata budu 30 cm viša od plohe krova.¹⁵⁹

Za potpornjake svetišta te vijenace na njima i zidovima je predviđeno da budu rekonstruirani od izvornog materijala, a za ostale dijelove crkve i zvonika se u projektu predviđeno žbukanje.

¹⁵⁸ NADILO, 2005: 353.

¹⁵⁹ NADILO, 2005: 352.

B. Nadilo tvrdi da je u projektu predviđeno da svodovi voćinske crkve budu izvedeni na način da bude vidljivo da su oni rezultat rekonstrukcije, a ne sačuvani dio povijesne građevine. Već sam spomenula da se to planiralo postići tako da u lađi, osim na zidovima gdje su rebra dokumentirano postojala, neće biti kamenih rebara dok je u svetištu rekonstrukcija svoda naglašena tako da je ploha svoda odvojena od plohe zida (sl.44, 45).¹⁶⁰

Slika 44. Rekonstrukcija svoda crkve, pogled iz lađe prema svetištu.

Slika 45. Rekonstrukcija svoda svetišta crkve.

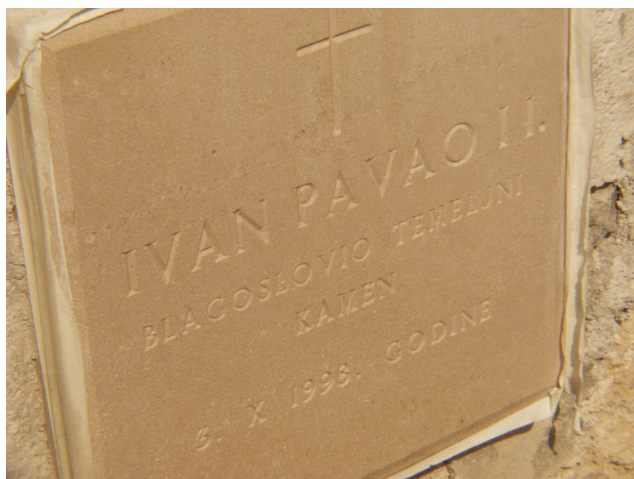
Da bi se prilagodili rekonstruiranoj visini svoda, visina zidova crkve je za 80 centimetara niža nego što je bila 1991. godine, što je značilo da će crkva u lađi biti visoka 15.5 metara, a u svetištu 14.4 metra. Kao materijal je predložen umjetni kamen od kojeg bi trebala biti rebra svoda te ferocement koji je planiran za gradnju ploha svoda.¹⁶¹ Time, tvrdi autor, nije trebala biti narušena autentičnost doživljaja, a u proreze se mogla smjestiti i rasvjeta.

Autor spominje i ulaze u kapele za koji je bilo predviđeno da ih se rekonstruirata s izvornim lukovima obrubljenim klesancima, a predviđeno je bilo i faksimilsko obnavljanje svih gotičkih elemenata: glavnog i unutarnjeg portala, pročelja i svih prozora te niša u svetištu. Iako je planirano rekonstruiranje konzole s petama rebara svoda koji je pripadao klausturu, B. Nadilo je tvrdio da obnova samog klaustura nije predviđena. U projektu se još navodilo uređenje pjevališta s izgledom kakvo je imalo u XIX. stoljeću, ugradnju podnog grijanja i

¹⁶¹ NADILO, 2005: 353.

odgovarajuće izolacije tavana koju je bilo moguće postići izolacijom svodova ili same krovne konstrukcije.¹⁶²

3.6. Radovi na crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije od 2002. godine

Slika 46. Kamen temeljac crkve PBDM kojeg je blagoslovio papa Ivan Pavao II. 1998. godine.

Radovi na crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije započeli su 7. rujna 2002. godine kada je blagoslovljeno gradilište i položen kamen temeljac kojeg je papa Ivan Pavao II. blagoslovio za vrijeme svog pastoralnog pohoda Hrvatskoj 1998. godine (sl. 46).¹⁶³ Misu, za vrijeme koje je posvećeno gradilište voćinske crkve je predvodio požeški biskup msgr. Antun Škvorčević, a

hodočašću je, kako stoji u Službenom glasniku Požeške biskupije, prisustvovalo i pedesetak Gradišćanskih Hrvata zajednos s biskupom msgr. dr. Paulom Ibyjem iz Željezna (*Eisenstadt*) u austrijskom Gradišću (*Burgenland*). Njihov je dolazak, tvrdi D. Šuvak bio simboličan jer se njime željela obnoviti povezanost između Željezanske biskupije i Voćina koja je bila uspostavljena 1974. godine. Tada su Gradišćanski Hrvati predvođeni biskupom dr. Štefanom Laszlom i dekanom Štefanom Horvatom darovali sredstva za obnovu krova voćinske crkve koji je bio razoren u Drugom svjetskom ratu.¹⁶⁴

O investitorima i financiranju radova je pisao B. Nadilo u već spominjanom članku. Kao investitora je naveo Požešku biskupiju te Rimokatoličku župu Pohodenja Blažene Djevice Marije iz Voćina. I Ministarstvo kulture je sudjelovalo u obnovi tako što je dalo sredstva za financiranje radova dok je kamen za obnovu voćinske crkve doniralo Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka.¹⁶⁵ Ukupna ugovorena svota potrebna za obnovu crkve Pohodenja

¹⁶² NADILO, 2005: 353.

¹⁶³ ŠUVAK, 2005: 104.

¹⁶⁴ ŠUVAK, 2005: 105.

¹⁶⁵ NADILO, 2005: 353.

Blažene Djevice Marije je, prema riječima B. Nadilo bila nešto veća od 28 milijuna kuna.¹⁶⁶ O investitorima obnove govorilo se i na službenom portalu Požeške biskupije 2011. godine kada je kao glavni investitor spomenuto Ministarstvo regionalne obnove, šumarstva i vodoprivrede budući da se radilo o objektu razorenom u ratu. Osim spomenutog ministarstva i Požeška je biskupije sudjelovala u financiranju obnove te Dioničko društvo Našicecement koje je, prema internetskom portalu Biskupije, darovalo sav cement potreban za gradnju voćinske crkve.¹⁶⁷

Već spomenuti Vladimir Bedenko i Boris Vučić-Šneperger su osim što su bili autori projekta obnove bili i projektantski nadzornici, dok su Ratko Ivanušec i Zoran Fumić bili konzervatorski nadzornici. Za izvođača radova je odabrana tvrtka „Ing-grad d.o.o.“ iz Zagreba s glavnim inženjerom dipl. ing. građ. Dragicom Barišić, za rezanje kamena, kamenorezačka radionica Marnike Fiorentina iz Zadra, dok je za klesarske radove bila zadužena klesarska radionica Rez iz Zagreba.¹⁶⁸

O problemima koji su se pojavili na početku obnove crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije pisao je Zoran Fumić u svom radu *Obnova crkve pohodenja BDM u Voćinu, Počeci-zahvati-dileme*.¹⁶⁹

Prvi problemi su se, tvrdi Z. Fumić pojavili na samom početku radova jer su se izvođači sreli s posljedicama nepotpunih istraživačkih radova na voćinskoj crkvi, a koje nisu očekivali jer su bili naznačeni na konzervatorskim uvjetima za obnovu.

Slika 47. Zidovi crkve prije obnove.

Slika 48. Zidovi i temelji crkve prije obnove.

¹⁶⁶ NADILO, 2005: 353

¹⁶⁷ <http://www.pozeska-biskupija.com/index.php/godina-gospe-vocinske/46-clanci/367-rekonstrukcija-crkve-nakon-njezina-razaranja> [21.08.2011.]

¹⁶⁸ NADILO, 2005: 353.

¹⁶⁹ ŠUVAK, 2005: 110-118.

Tako projekt nije sadržavao statičku ekspertizu temelja i ostataka zida te restauratorsku ekspertizu mogućnosti korištenja izvornog kamenog materijala odnosno sačuvanih klesanaca složenih pored crkve, što je bilo navedeno u konzervatorskim uvjetima za radove na voćinskoj crkvi.¹⁷⁰ Izvođači su se, tvrdi Z. Fumić suočili s lošim stanjem u kojem su se nalazili temelji i preostali zidovi voćinske crkve (sl.47.,48). Kao uzroke tome autor je naveo razornu eksploziju u Domovinskom ratu, dugogodišnje izlaganje vremenskim neprilikama, a ne isključuje ni posljedice loše srednjovjekovne gradnje.¹⁷¹ Posljedica navedenih uzroka je, tvrdi Z. Fumić, bilo to što su svi zidovi voćinske crkve bili rastreseni, mort je izgubio vezivna svojstva, a temelji su bili nestabilni. Upravo je nestabilnost temelja izazvala neslaganja između konzervatora i izvođača radova jer su prvi bili protiv prezidavanja temelja što je po izvođačima radova bilo neophodno.¹⁷² Neugodno iznenađenje su, tvrdi B. Nadilo bili i rezultati laboratorijskih ispitivanja kamena klesanca predviđenog za ponovnu ugradnju jer su utvrdili da se spomenuti kamen ne može upotrijebiti niti kao građevni materijal.¹⁷³ Zbog navedenih problema radovi na obnovi voćinske crkve su, prema Z. Fumiću, započeli iskopavanjem starih temelja te njihovim ponovnim zidanjem, dok su zidovi kapela i svetišta koji su nakon eksplozije ostali stajati bili srušeni (sl.49).

Slika 49. Prezidani temelji i učvršćeni zidovi crkve.

Slika 50. Rekonstruirani kameni sokl crkve.

¹⁷⁰ FUMIĆ, 2005: 112.

¹⁷¹ FUMIĆ, 2005: 113.

¹⁷² FUMIĆ, 2005: 113.

¹⁷³ NADILLO, 2005: 354.

Slika 51. Sokl s ugrađenim izvornim kamenim elementima.

Tijekom 2002. i 2003. godine prezidani su temelji crkve, radilo se na rekonstrukciji glavnog portala i kamenog sokla te se pristupilo zidanju zvonika i zidova crkve (sl.51).

Budući da je od glavnog portala pronađeno vrlo malo izvornih dijelova, prije početka radova se, tvrdi Z. Fumić pristupilo izradi modela u gipsu koji je služio kao predložak za klesanje. Model portala u gipsu je

izradio Anđelko Hundić iz kiparske firme REDIZAJN, a kao predložak su mu poslužili temelji tlocrtnih dimenzija te arhivski snimci, u prvom redu fotografije Gj. Szabe iz 1914. godine. Isti postupak se obavljao i prilikom rekonstrukcije profilacija na spoju s prozorskim klupčicama, na bazama portala koji vodi iz svetišta crkve u zvonik i na vratima između crkve i klaustura te na bazama trijumfalnog luka (sl.52).¹⁷⁴

Iako je laboratorijskim ispitivajem sačuvanog kamena utvrđeno da se ono ne može upotrijebiti kao građevni materijal, Z. Fumić tvrdi da je prilikom restauriranja kamenog sokla ipak odlučeno da se nakon konzerviranja kemijskim sredstvima ugradi nekoliko komada s oštećenim profilima (sl.51). Radovi na voćinskoj crkvi su do 2005. godine napredovali tako

Slika 52. Rekonstrukcija portala.

da je zvonik visine 38 metra bio obnovljen u cijelosti, bio je prekriven bakrom dok mu je na vrh postavljen pozlaćeni križ s jabukom . Isto tako su u unutrašnjosti njegove krovne konstrukcije postavljena četiri zvona koje je donirao prečasni Mile Balenović, kanonik Prvostolnog Kaptola Zagrebačkog, a u cijelosti su obnovljeni zapadni portal i portal prema klausturu te su uzidani svi zidovi lađe i svetišta zajedno s

¹⁷⁴ FUMIĆ, 2005: 114.

Slika 53. Radovi na crkvi 2005. godine.

potpornjacima u visini do prvih vijenaca (sl.53).¹⁷⁵

O radovima koji su se odvijali na voćinskoj crkvi od 2005. do 2011. godine nema pisanih izvora stoga sam bila primorana uzeti informacije od gospodina dr. Žarka Španičeka pročelnika požeškog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture koji je o obnovi crkve Pohoda Blažene Djevice Marije govorio u izlaganju pod nazivom *Konzervatorski problemi očuvanja kulturne baštine središnje i zapadne Slavonije*.¹⁷⁶ Prema Ž. Španičeku, u 2006. godini su zidovi voćinske crkve uzidani do visine

krovišta, a isto se dogodilo i sa zidovima svih triju kapela (sl.54). Zidovi crkve i kapela su bili izgrađeni od kamena

pješčenjaka iz mostarskoga i bihaćkoga kamenoloma koje je ručno obrađivano. Kako tvrdi Đoni Kačić iz radionice Rez, u zidove su ugrađivani i izvorni kameni blokovi.¹⁷⁷ Prema fotografijama koje je Ž. Španiček koristio u svojoj prezentaciji su vidljivi kameni blokovi od kojih su rađeni zidovi voćinske crkve, ali i kamena profilacija na prozorima crkve i kapela izrađena od kamena klesanca kojim su obloženi i svi potpornjaci te vijenci crkve (sl.55)¹⁷⁸

Slika 54. Radovi na rekonstrukciji crkve 2005/2006. godine, pogled iz broda prema kapelama.

¹⁷⁵ NADILO, 2005: 353

¹⁷⁶ Dr. sc. Žarko Španiček je 25. travnja 2012. godine održao predavanje na temu *Konzervatorski problemi u očuvanju kulturne baštine dijela središnje i zapadne Slavonije* u prostorijama Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske u Zagrebu

¹⁷⁷ <http://min-kulture.hr/default.aspx> , 21.11.2008.

¹⁷⁸ ŠPANIČEK, 2011: 44.

Slika 55. Radovi na crkvi PBDM 2006.

Slika 56. Podizanje krova na crkvi PBDM.

Krovište crkve je postavljeno 2007. godine, dok se 2008. godine radilo na prekrivanju krovova crkve i kapela crijepom, ostakljivanju prozora te žbukanju i ličenja zidova crkve (sl.56., 57.).¹⁷⁹ Prema riječima Đonija Kačića iz radionice Rez, 2008. godine je dovršeno i klesanje dekorativnih floralnih elemenata koji su bili karakteristični za kasnu gotiku čime su kameklesarski radovi na vanjskim dijelovima crkve bili privedeni kraju dok su radovi na izradi mrežastih svodova bili tek na početku.¹⁸⁰

U periodu od 2009. do 2011. godine su skinute skele, te se radilo na uređivanju okoliša i unutrašnjosti voćinske crkve koja je najzad posvećena 14. kolovoza 2011. godine (sl.58).¹⁸¹

Slika 57. Završetak radova na faksimilskoj rekonstrukciji crkve.

¹⁷⁹ ŠPANIČEK, 2011: 45.

¹⁸⁰ <http://min-kulture.hr/default.aspx> ,21.11.2008.

¹⁸¹ <http://www.pozeska-biskupija.com/index.php/38-vijesti/2011/kolovoz/356-posvecena-nova-crkva-u-vocinu>, 21.08.2011.

**Slika 58. Posvećena crkva
PBDM.**

3.7. Unutrašnje uređenje crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije

Iako je crkva Pohodjenja Blažene Djevice Marije obnovljena kao gotička građevina, njena je unutrašnjost uređena na suvremen način. Za moderno uređenje se, kako je pisala Željka Čorak, odlučio požeški biskup Antun Škvorčević koji se i inače zanimao za suvremenu umjetnost i ulogu Crkve u njenom poticanju.¹⁸²

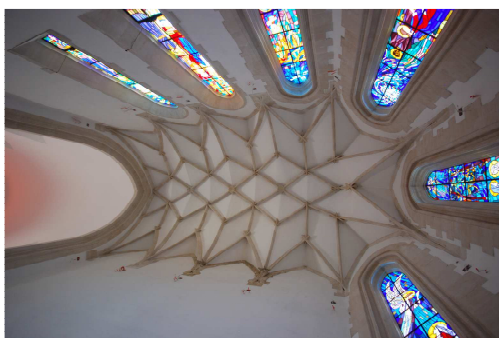
U uređenju voćinske crkve su stoga sudjelovali brojni moderni umjetnici čija su djela postala poklon raznih donatora. Kako je 2008. godine objavljeno na stranici Ministarstva kulture Republike Hrvatske, kiparski zadaci su povjereni akademiku Šimi Vulasu, vitraji prof. Josipu Bifflu dok su kapelice ukrašene mozaicima koji su rađeni prema predlošcima slikara Ive

Dulčića i Ljube Ivančića. I službeni portal Požeške biskupije je pisao o uređenju crkve Pohodjenje Blažene Djevice Marije 2011. godine te je posebno istaknuo ulazna vrata voćinske crkve koja su djelo kipara Hrvoje Ljubića i donacija tvrtke Duhan iz Virovitice (sl.59). Radi se o masivnim vratnicama koje su s vanjske strane izrađene od bronce, a s unutrašnje od bakra.

Slika 59. Ulazna vrata crkve PBDM.

¹⁸² ČORAK, 2009: 21.

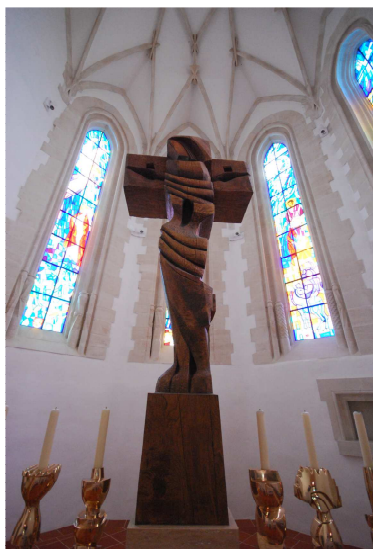

Slika 60. Vitraji i svod u svetištu crkve.

Slika 61. Kapela Gospe Voćinske.

Na vanjskoj je strani H. Ljubić prikazao povijest Voćina dok su na vratnicama s unutrašnje strane prikazana četiri ciklusa otajstava krunice (radosna, žalosna, slavna i otajstva svjetla).¹⁸³ Prozori voćinske crkve su izrađeni u tehnici vitraja, a radio ih je, kako je već spomenuto slikar Josip Biffel (sl. 60.). Svi vitraji su donacija što je i naznačeno prikazivanjem grbova gradova donatora na dnu svakog prozora. Požeška biskupija je donirala glavni prozor u svetištu crkve koji prikazuje Pohod Blažene Djevice Marije (titular) čime je naglašena važnost spomenute biskupije u obnovi voćinske crkve.¹⁸⁴

Slika 62. Raspelo kipara Šime Vulasu.

U kapelama voćinske crkve dominiraju mozaici rađeni prema predlošcima slikara Ive Dulčić koji su inspirirali triptih s prikazima scena iz Isusova života te mozaike koji prikazuju Susret s majkom i Gospino krunjenje, a svi se nalaze u najvećoj kapeli posvećenoj Gospi Voćinskoj (sl.61). U kapelu do nje je postavljen tabernakul čija su brončana vrata rad kipara Josipa Poljana.¹⁸⁵

Odluku o tome tko će biti zadužen za uređivanje svetišta kao najvažnijeg dijela crkve je donio A. Škvorčević koji je tu zadaću povjerio kiparu Šimi Vulasu. Spomenuti je kipar izradio veliko raspelo koje je postavljeno na glavni oltar, izrađeno je od drveta u stilu enformela, a svojom

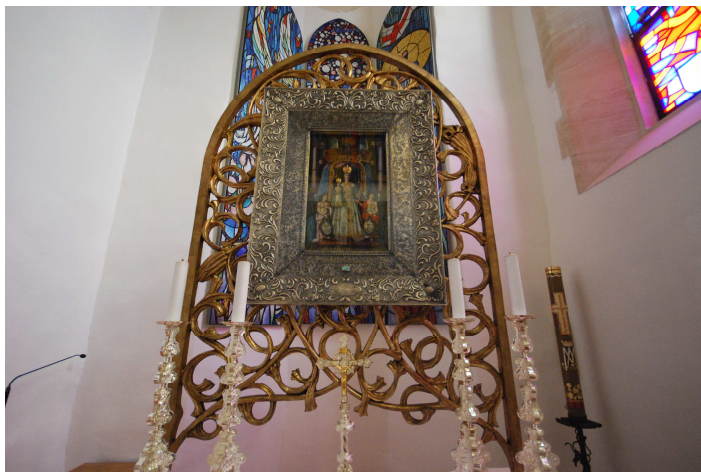
¹⁸³ <http://www.pozeska-biskupija.com/index.php/godina-gospe-vocinske/46-clanci/365-unutrasnje-uredenje-crkve>, 24.08.2012.

¹⁸⁴ <http://www.pozeska-biskupija.com>, 24.08.2012.

¹⁸⁵ <http://www.pozeska-biskupija.com>, 24.08.2012.

veličinom i oblikom predstavlja muku voćinske crkve koja ju je zahvatila za vrijeme razaranja 1991. godine (sl.62).¹⁸⁶ Šime Vulas je, tvrdi Ž. Čorak, osim raspela također bio zadužen za oblikovanje glavnog oltara, tabernakula, ambona te četrnaest uskrasnih svijećnjaka.

U uređenju crkve Pohodeње Blažene Djevice Marije je zadržana jedino slika Gospe Voćinske iz XVIII. stoljeća, no i ona je postala dio modernog uređenja tako što je uokvirena u srebrni okvir Gordana Grim Hundića i postavljena na rešetkastu pozadinu koju je izradio kipar Mladen Mikulin (sl. 63).¹⁸⁷

Slika 63. Slika Gospe Voćinske.

Iako se suvremena umjetnost, kako piše portal Požeške biskupije, trebala uklopiti u gotičku arhitekturu voćinske crkve kao kontrapunkt koji tvori sklad i jedinstvo te naglašava mističnost gotičkog sakralnog prostora, ipak je odluka o modernom uređenju izazvala negodovanje kod konzervatora koji su sudjelovali u obnavljanju crkve. Tako se Ž. Španiček u već spomenutom predavanju dotakao i te teme u kontekstu koncepta obnove crkve budući da postojeće suvremeno uređenje nije bilo planirao u projektu obnove. Isto se tako osvrnuo na pitanje prenatrpanosti i nepreglednosti u uređenju svetišta i kapela crkve te pitanju konkurentnosti moderne umjetnosti na primjeru slike Gospe Voćinske kojoj je napravljen novi okvir s modernom pozadinom.¹⁸⁸

¹⁸⁶ ČORAK, 2009: 21.

¹⁸⁷ <http://www.pozeska-biskupija.com>, 24.08.2012.

¹⁸⁸ ŠPANIČEK, 2011: 61.-63.

3.8. Projekt i izvedba

Za vrijeme radova na crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije, izvođači radova kao i konzervatori te projektanti nisu dolazili u konflikte, a radovi na voćinskoj crkvi su uglavnom tekli po planu.

Tako je dr. Žarko Španiček 2008. godine dao izjavu za Glas Slavonije te je rekao kako unatoč tome što konzervatori nikada nisu do kraja zadovoljni „... ipak, za ovu voćinsku moramo priznati da ide onako kako smo očekivali i odobrili.“¹⁸⁹

Jedini problem s kojim su se susreli izvođači na početku radova i koji je izazvao nesuglasice između njih i konzervatora je bilo loše stanje temelja koji su bili nestabilni te rastresenost zidova kod kojih je mort izgubio vezivna svojstva.¹⁹⁰ Kako su projektanti predviđeli da oni dijelovi koji stoje budu dio obnovljene crkve, konzervatori se nisu slagali s time da temelji budu pregrađeni, a zidovi svetišta i kapele srušeni što se, prema tvrdnjama ing. Z. Fumića i dogodilo 2003. godine.¹⁹¹

Isto tako je do promjena u projektu došlo kada se 2002. godine ukazalo na loše stanje u kojem su se nalazili kameni blokovi koji su prema V. Bedenku također bili predviđeni za ponovnu ugradnju. Iako su bili u lošem stanju, Z. Fumić tvrdi da se prilikom rekonstruiranja kamenog sokla ipak ugradilo nekoliko konzerviranih komada kamenih elemenata koji su imali oštećene profile te se tako uvažila želja projekatanta.

Iako o tome nema pisanih izvora, gledajući virtualne kompjutorske vizualizacije crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije i fotografije radova koje su mi na korištenje dali Boris Vučić Šneperger i Žarko Španiček, primjećujem razliku u izvedbi krova tornja. Krov koji bi po projektu trebao biti jednostavan, piramidalan sa stranice koje imaju ravan pad, je izveden tako da ima piramidalan oblik, no razlika je u tome što mu strehe ne padaju slobodno nego se lome pri polovici krova čime je naglašeno njegovo širenje.

¹⁸⁹ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=4381>, 09.06.2012.

¹⁹⁰ FUMIĆ, 2005: 113.

¹⁹¹ BEDENKO, 2000: 72.

4. Zaključak

Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije se nalazi u mjestu Voćin, maleno naselju, bogate povijesti smještenom u Virovitičko – podravskoj županiji. Prema povjesničaru Emilu Laszowskom, Voćin su osnovali templari u XII. stoljeću, a o voćinskom vlastelinstvu kojem su pripadala mjesta Gaj, Odroka i Drenovac svjedoči prvi pisani trag o Voćinu, dokument iz 1294. godine. Voćin je imao mnoge vlasnike od kojih valja spomenuti porodicu Aba, gospodari Voćina od 1317.- 1434. godine, za vrijeme kojih je, prema tvrdnjama Ive Mažurana osnovana voćinska utvrda te je tako Voćin u srednjem vijeku slovio kao grad s utvrdom; te sestre Katarinu i Eufrozinu koje su gospodarile Voćinom do 1499. godine, a za koje Stanko Andrić tvrdi da su upravo one osnovale franjevački samostan s pripadajućom mu crkvom. O vremenu nastanka crkve kao i o njenom donatoru nije pisao samo Stanko Andrić već i Anđela Horvat koja je tvrdila da je Ivaniš Korvin bio taj koji je dao graditi crkvu Pohodenja Blažene Djevice Marije. To je tvrdila iz razloga što je on za taj pothvat imao financijske mogućnosti i zbog toga što je na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće, kada je po A. Horvat crkva izgrađena, Ivaniš Korvin obnašao dužnost slavonskog hercega. Autori koji smatraju da je I. Korvin donator voćinske crkve (Gj. Szabo, A. Horvat) su do tog zaključka došli analizom gotičkog svoda koji je, po njihovom mišljenju, djelo graditelja Benedikta Rieda, dok autori S. Gvozdanović-Sekulić i D. Vukičević-Samaržija smatraju da je crkva zvjezdasti svod dobila na prijelazu stoljeća, a da je sama građevina izgrađena ranije. Razaranje crkve je počelo ubrzo nakon njene gradnje, kada su 1543. godine Turci osvojili voćinsku utvrdu. Nema podataka o tome što se točno događalo u Voćinu za vrijeme turske vladavine, ali je poznato da je nakon turskog izгона iz Voćina 1687. godine, crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije bila bez krova i srušenog svoda, a njeno je kamenje bilo upotrebljavano za popravak tvrđave koja je od tog vremena bila poznata kao „turski grad“. Obnovu razrušene crkve su započeli franjevci iz Velike 1743. godine, a u radovima koji su trajali do 1757. godine crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije je dobila novi krov te su joj obnovljeni zidovi i upornjaci.

Sljedeće razaranje nakon kojeg su uslijedili konzervatorsko – restauratorski radovi se dogodilo u Drugom svjetskom ratu kada je crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije zapaljena te je ponovno ostala bez krova. Radovi su započeli na inicijativu voćinskog župnika Franje Bosnara 1964. godine, a u njoj su sudjelovali arhitektica i konzervatorica osječkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture D. Kristić koja je izradila arhitektonske snimke crkve, A.

Mohorovičić, predstavnik Arhitektonskog fakulteta iz Zagreba, S. Gvozdanović- Sekulić koja je bila autorica idejnog projekta te mnogi drugi. Dozvola za radove na crkvi izdana je 1971. godine te je odlučeno da se crkva obnovi u varijanti idealne rekonstrukcije vladislavske gotike. Radovi su trajali do 1984. godine kada je crkvu posvetio kardinal Franjo Kuharić, a već 1991. godine voćinska je crkva bila ponovno u ruševinama. Nakon eksplozije, 13. prosinca 1991. godine od crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije je ostao: „...vrlo mali dio svetišta i južnog pročelja u visini oko 1-2 metra te masivni zvonik koji je većim dijelom ostao sačuvan“, a rušenje voćinske crkve je prema riječima R. Ivanušeca bio jedan od prvih primjera namjernog razaranja kulturne baštine od strane agresora na području Slavonije.¹⁹² Obnovi crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije se pristupilo iz više razloga: zbog njezine bogate povijesti koju je ona nadživljela i postala dokument uspona i padova kultura i civilizacija, zbog visoke arhitektonske vrijednosti što se u prvom redu odnosi na zvjezdasi „riedovski“ svod kojim je crkva bila nadsvođena te zbog toga što je ona mjesto hodočašća od kraja XIX. stoljeća kada je u nju postavljen čudotvoran kip Bogorodice. Budući da je Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije bila ratom razoren spomenik, njenoj se obnovi pristupilo metodom faksimilske rekonstrukcije koja je kako je tvrdio V. Bedenko po svim načelima suvremene zaštite kulturnih dobara legitimna metoda obnove spomenika razorenih u ratu. Ta je metoda upotrebljavana pri obnovi građevina koje su poznate i široj javnosti kao što je Sveti Pavao izvan zidina u Rimu te Stari Most u Mostaru koji je također bio ratom razoren spomenik. Projektanti Vladimir Bedenko i Boris Vučić-Šneperger iz Zavoda za graditeljsko nasljeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu su odlučili obnoviti samo izvorni gotički sloj građevine kako bi dijelovi koji su još stajali (zid svetišta i južnog pročelja te veći dio zvonika) postali dijelom rekonstruirane crkve, t.j. kako bi se arhitektonske elemente koji su pripadali građevini, a koji su se u nalazili u dobrom stanju, ponovno ugradilo u crkvu. Također je odlučeno da svod nad lađom i svetištem bude izveden u oblicima izvornog gotičkog svoda, ali tako da bude vidljivo da je on rezultat moderne rekonstrukcije. To je postignuto tako što u lađi crkve nisu rekonstruirana rebra, a u svetištu u kojem rebra postoje je ploha svoda odvojena od plohe zida. Radovi su započeli 7. rujna 2002. godine, a predhodila su im četiri arheološka istraživanja od kojih je ono provedeno u lipnju 2002. godine pod vodstvom Ž. Tomičića s Instituta za arheološka istraživanja u Zagrebu, bilo najopsežnije. Prilikom spomenutog arheološkog istraživanja je otkriven izvorni gotički pod crkve te ukopi u južnom dijelu svetišta crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije. V. Bedenko i B. Vučić-

¹⁹² citat prema: IVANUŠEC, 2005: 68.

Šneperger su za vrijeme radova i obnašali i dužnost projektantskih nadzornika. Konzervatorski nadzornici su bili R. Ivanušec i Z. Fumić, a izvođač radova, tvrtka Ing- grad d.o.o. iz Zagreba s D. Barišić na čelu. Glavni investitor obnove je bila Požeška biskupija, zatim Ministarstvo kulture te Ministarstvo mora, turizma i prometa. Obnova je započela 2002. godine, a na samom su se početku izvođači suočili s problemima kao što je loše stanje temelja i preostalih zidova crkve i zbog čega je temelje bilo potrebno ponovno prezidati, a nestabilne zidove kapela i svetišta srušiti. Isto tako je dugogodišnje izlaganje sačuvanog kamena vremenskim uvjetima rezultiralo time da je jako mali dio kamena predviđenog za ugradnju bio adekvatan. Crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije je posvećena 14. kolovoza 2011. godine čime su radovi privedeni kraju. Poseban problem je predstavljalo unutrašnje uređenje crkve koja je prema željama investitora, biskupa A. Škvorčevića, uređena u suvremenom duhu što je izazvalo negodovanje konzervatora koji su sudjelovali u obnovi crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije.

Po mom mišljenju, crkva Pohodenja Blažene Djevice Marije je rekonstruirana na najbolji mogući način jer joj je vraćen izvorni gotički izgled što je bilo ostvarivo zbog dokumentacije iz koje se jasno mogao iščitati vanjski izgled crkve. Premda se kod rekonstrukcija jednog sloja često javlja pitanje zanemarenosti ostalih slojeva kao što je, kada govorimo o voćinskoj crkvi, barokni i neogotički sloj, mislim da konzervatori nisu pogriješili kada su se odlučili za izvorni gotički izgled crkve iz razloga što prije razaranja u Domovinskom ratu niti jedan od navedenih slojeva nije više postojao. Govoreći o unutrašnjosti crkve Pohodenja Blažene Djevice Marije, mislim da je izvedba svoda na način da bude vidljivo to da je svod rezultat moderne gradnje, dobro odrađena, no ne sviđa mi se unutrašnje uređenje u kojem je dominantna moderna umjetnost. Smatram da se trebalo pristupiti restauriranju nekih dijelova crkvenog namještaja kroz koji bi se moglo ukazati na obnavljanje crkve kroz povijest kao što je restauracija baroknih oltara ili postavljanje nekih dijelova crkvenog namještaja koji se nalazi u Gradskom muzeju Požega. Uklapanje moderne umjetnosti u interijer gotičke crkve, po mom mišljenju nije trebalo biti ostvareno na način da moderna umjetnost dominira, nego su se drvene skulpture Šime Vulasa trebale uklopiti u gotički i barokni namještaj što je slučaj u katedrali sv. Terezije Avilske u Požegi.

5. Popis ilustracija korištenih u radu:

Slika 1: Prirodni smještaj Voćina, karta, <http://dusakrajine.com/forum/showthread.php?tid=436>, 21.12.2012.

Slika 2: Voćin, pogled na utvrdu i crkvu PBDM, razglednica, konzervatorski odjel Požega.

Slika 3: Crkva Pohoda Blažene Djevice Marije 1914., fotografija, snimio Gj. Szabo, 1914.

Slika 4: Ostaci rebara svoda na zidovima lađe crkve, fotografija, u: ŠUVAK, 2000:46.

Slika 5: Ostaci svoda na trijumfalnom luku crkve 1914., fotografija, snimio Gj. Szabo, 1914.

Slika 6: Konzole na sjevernom zidu crkve 1914., fotografija, snimio, Gj. Szabo, 1914.

Slika 7: Vladislavov dvorana, fotografija, http://www.prague.guide.co.uk/images/royal_old_palace_2.jpg, 08.11.2012.

Slika 8: Godina na potpornjaku crkve, fotografija, snimio Gj. Szabo, 1914.

Slika 9: Zvonik crkve s krovom u neogotičkom stilu 1914., fotografija, snimio Gj. Szabo, 1914.

Slika 10: Unutrašnjost crkve u 1980. godinama s vidljivim drvenim svodom, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 11: Crkva nakon Drugog svjetskog rata, fotografija, u: ŠUVAK, 2000: 19.

Slika 12: Arheološko istraživanje 1968. godine na području crkve i kompleksa samostana, pogled prema kompleksu samostana, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 13: Crkva 1969., fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 14: Crkva nakon radova 1977. godine, pogled prema kapelama i svetištu, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 15: Unutrašnjost crkve prije rušenja u Domovinskom ratu, fotografija, u: ŠUVAK, 2000: 56.

Slika 16: Unutrašnjost crkve prije rušenja u Domovinskom ratu, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 17: Crkva nakon rušenja u Domovinskom ratu, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 18: Injektirani sačuvani zidovi crkve, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 19: Pogled prema svetištu 1914., fotografija, snimio Gj. Szabo, 1914.

Slika 20: Panorama Voćina oko 1900., fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 21: Portal crkve PBDM 1914. godine, fotografija, u: ŠUVAK, 2000: 18.

Slika 22: Polukružno završen otvor na prvoj etaži zvonika nakon razaranja u Domovinskom ratu, stanje 2001., fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 23: Pozicije konzervatorsko – restauratorskih sondiranja, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 24: Barokni i gotički pod pronađeni za vrijeme arheološkog istraživanja 2002. godine, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 25: Ukasni obrub podnih polja sastavljen od dijagonalno presječenih trokutnih dijelova opeka foramata 24X24 centimetara, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 26: Ukopi dječjih grobova iz brončanog doba u južnom dijelu svetišta, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 27: Sveti Pavao izvan zidina nakon požara 1823. godine, u: NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 232.

Slika 28: Sveti Pavao izvan zidina s otvorenim drvenim krovom, u: NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010:232.

Slika 29: Sveti Pavao izvan zidina s kasetiranim stropom postavljenim nakon restauracije 1854. godine, fotografija, u: NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 232.

Slika 30: Sveti Mihael nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu, <http://thaumazein-albert.blogspot.com/2011/03/travel-diaries-bishop-bernwards.html>, 12.03.2013.

Slika 31: Sveti Mihael u Hildesheimu danas, fotografija, <http://www.geistbraus.de/2011/02/die-pracht-des-sozialismus-reloaded/st-michael-hildesheim>, 11.12.2012.

Slika 32: Frauenkirche nakon rušenja, fotografija, http://www.sacredarchitecture.org/articles/the_reconstruction_of_the_frauenkirche/, 11.12.2012.

Slika 33: Frauenkirche nakon rekonstrukcije, fotografija, http://www.sacredarchitecture.org/articles/the_reconstruction_of_the_frauenkirche/, 11.12.2012.

Slika 34: Stari most nakon rušenja, fotografija, <http://www.n24.ba/novost/29153/Na-danasnji-dan-prije-19-godina-srusen-Stari-most>, 11.12.2012.

Slika 35: Stari most nakon obnove, fotografija, u: NERDINGER, EISEN, STROBL, 2010: 328.

Slika 36: Rekonstrukcija tlocrta crkve prema V. Bedenku, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 37: Južna strane crkve prema V. Bedenku, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 38: Sjeverne strane crkve prema V. Bedenku, Konzervatorski zavod Požega.

Slika 39: Rekonstrukcija pročelja crkve prema V. Bedenku, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 40: Poprečni presijek crkve prema svetištu prema V. Bedenku, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 41: Pogled na drvenu nadstrešnicu i sortirano kamenje, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 38.

Slika 42: Vizualizacija rekonstrukcije, pogled s jugozapada, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 43: Vizualizacija rekonstrukcije crkve pogled s jugoistoka, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 44: Rekonstrukcija svodova crkve, pogled iz lađe prema svetištu, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 45: Rekonstrukcija svoda svetišta, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 46: Kamen temeljac crkve kojeg je blagoslovio papa Ivan Pavao II. 1998. godine, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 47: Zidovi crkve PBDM prije obnove, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 48: Zidovi i temelji crkve PBDM prije obnove, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 49: Prezidani temelji i učvršćeni zidovi crkve PBDM, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 50: Rekonstruirani kameni sokl crkve PBDM, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 51: Sokl s ugrađenim izvornim kamenim elementima, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 52: Rekonstrukcija portala, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 53: Radovi na crkvi 2005. godine, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 54: Radovi na rekonstrukciji crkve 2005./2006. godine, pogled iz broda prema kapelama, fotografija, Konzervatorski odjel Požega.

Slika 55: Radovi na crkvi PBDM 2006. godine, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 44.

Slika 56: Podizanje krova na crkvi PBDM, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 45.

Slika 57: Završetak radova na faksimilskoj rekonstrukciji crkve PBDM, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 46.

Slika 58: Posvećena crkva PBDM, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 50.

Slika 59: Ulazna vrata crkve PBDM, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 53.

Slika 60: Vitraji i svod u svetištu crkve PBDM, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 53.

Slika 61: Kapela Gospe Voćinske, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 62.

Slika 62: Raspelo kipara Šime Vulasa, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 57.

Slika 63: Slika Gospe Voćinske, fotografija, u: ŠPANIČEK, 2012: 63.

6. Bibliografija:

1. ANDRIĆ, S. (2008.), *Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest*, „Scriinia Slavonica“, VIII, 55-112, Slavonski Brod.
2. BEDENKO, V. (2000.), *Arhitektura župne crkve Pohodeња Blažene Djevice Marije*, u: *Povijesna i kulturna baština Voćina*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 41-76, Virovitica.
3. ČORAK, Ž. (2009.), *Drvo zaglavno, kiparska dionica Šime Vulasa u Voćinu*, „Kvartal“, VI, 19-21, Zagreb.
4. FUMIĆ, Z. (2005.), *Obnova crkve pohodeња BDM u Voćinu*, u: *Novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu Voćina*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 110-118, Virovitica.
5. GVOZDANOVIĆ – SEKULIĆ, S. (1969.), *Dilema oko Voćina*, „Arhitektura“, XXIII, 101, 51-58, Zagreb.
6. HORVAT, R. (1910.), *Stari grad Voćin*, u: *Povijesna i kulturna baština Voćina*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 110, Virovitica.
7. HORVAT, A. (1971.), *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu*, JAZU, 13-18., Zagreb.
8. HORVAT, A. (1975.), *Između gotike i baroka*. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatska, 68.-112., Zagreb.
9. IVANUŠEC, R. (2005.), *Crkva pohodeња Blažene Djevice Marije u Voćinu*, u: *Voćin, novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 68-72, Virovitica.
10. JELINČIĆ, K., MAHOVIĆ, G., TURKALJ, K., PAVLIČIĆ, M. (2009.), *Voćin – crkva Pohodeња Blažene Djevice Marije*, Institut arheologije, 54.-57., Zagreb.
11. KLOFUTAR, K. (2005.), *Restauratorski radovi na obnovi kamenih elemenata crkve pohodeња Blažene Djevice Marije u Voćinu*, u: *Voćin, novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 101-103, Virovitica.
12. KUKULJEVIĆ – SAKCINNSKI, I. (1858.), *Voćin oder Vućin*, u: *Povijesna i kulturna baština Voćina*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 13-15, Virovitica.
13. LUKINOVIĆ, A. (1986.), *Naša Gospa Voćinska*, Kršćanska sadašnjost i župni ured Voćin, Zagreb.
14. MARASOVIĆ, T. (1985.), *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, 146-154. Split, Zagreb.
15. MAŽURAN, I. (2000.), *Nekoliko zanimljivih podataka o Voćinu*, u: *Povijesna i kulturna baština Voćina*, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 94-96, Virovitica.

16. NADILO, B. (2005.), *Obnova crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu*, „Građevinar“, 57, 347-354, Zagreb.
17. NERDINGER, W., EISEN, M., STROBL, H. (2010.), *Geschichte der Rekonstruktion, Konstruktion der Geschichte*, Prestel, 215.-232, 331-328, 465., München.
18. SMIČIKLAS, T. (1891.), *Popis zemljišta i sredstava mjesta Voćin 1698.*, u: Povijensa i kulturna baština Voćina, [ur. Šuvak, D.], Matica hrvatska Slatina: 120-121, Virovitica.
19. STUBBS, J., H., MAKAS, G., E. (2011.), *Architectural conservation un Europe and the Americas*, John Wiley and SONS. INC., 224-228., New Jersey.
20. SZABO, GJ. (1914.), *Voćin i voćinska crkva*, „Savremenik“, IX, 108-111, Zagreb.
21. ŠUVAK, D. (2000.), *Povijesna i kulturna baština Voćina*, Matica hrvatska Slatina, Virovitica.
22. ŠUVAK, D. (2005.), *Voćin, novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu Voćina*, Matica hrvatska Slatina, Virovitica.
23. TOMIČIĆ, Ž. (2002.), *Obnova uspomene – prinos arheologije obnavljanju župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije*, „Gazophylacium“, 9, 65-73, Zagreb.
24. VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, D. (1992.), *Slavonija 1526.-Slavonija 1991.*, Institut za povijest umjetnosti, 11-19., Zagreb.

7. Izvori:

1. ŠPANIČEK, Ž. (2012.), *Konzervatorski problemi u očuvanju kulturne baštine dijela središnje i zapadne Slavonije*, konzervatorski odjel Požega
2. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=4381>[09.06.2012.]
3. <http://www.pozeska-biskupija.com>[24.08.2012.]

Sažetak/Summary

FAKSIMILSKA REKOSNTRUKCIJA CRKVE POHOĐENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U VOĆINU

SAŽETAK:

Rad je podijeljen u tri cjeline. Prva cjelina sadrži podatke o povijesti Voćina te njegovom razvoju u srednjem vijeku. Spominje autore koji su pisali o crkvi Pohodaenja Blažene Djevice Marije te se bavi pitanjem njezine datacije kao i naručiteljima. Druga cjelina se bavi razaranjima i obnovama crkve Pohodaenja Blažene Djevice Marije kroz povijest. Počinje s razaranjima u turskom razdoblju, a završava s razaranjem u Domovinskom ratu. U drugoj cjelini su opisane i obnove crkve Pohodaenja Blažene Djevice Marije koje su se dogodile u baroku te nakon paljenja u Drugom svjetskom ratu. Treća cjelina dosnosi podatke o obnovi nakon razaranja u Domovinskom ratu. Uključuje valorizaciju crkve te poglavlje o metodi obnove faksimilskom rekonstrukcijom s primjerima obnova na području Europe. Treća cjelina sadrži i podatke o arheološkim istraživanjima koja su prethodila obnovi kao i opis idejnog projekta obnove čiji su uatori V. Bedenko i B. Vukčić – Šneperger. Rad završava poglavljem o unutrašnjem uređenju crkve.

Ključne riječi: *crkva Pohodaenja Blažene Djevice Marije, Voćin, faksimilska obnova, ratna razaranja, poslijeratna obnova.*

FACSIMILE RECONSTRUCTION OF THE CHURCH OF THE VISITS OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN VOĆIN

SUMMARY:

The thesis is divided into three units. The first unit of the thesis holds information of history of Voćin and of it's development in the Middle Ages. It presents authors that where wrighting about church of the Visits of the Blessed Virgin Mary and it is dealing with problem of dating and patron of the same churche. The second unit contains information about destructions and reparations of churc of the Visits of the Blessed Virgin Mary, it begins with damage that was caused during the Turkish invesion of the Voćin and ends with damage caused during the Homeland war. Second unit contains information about reparations that was made in baroque and after conflagration in World war two. The third unit contains information about renovation procedure of the church of the Visits of the Blessed Virgin Mary that was destroyed in Homeland war. It contains evaluation of the building and chapter about methods of restauration with examples of facsimile reconstruction of the building at the Europe area, informations of arheological researches that where made before reconstruction and

description of the notional project whos authores are V. Bedenko and B. Vukčić- Šneperger. Theses ends with chapter of interior arrange.

Key terms: *church of the Visits of the Blessed Virgin Mary, Voćin, facsimile reconstruction, wartime devastation, post – war renovation.*